

U10H2
1940 7-8.

Qazaqstan LKÇS Ortalyq Komitetiñiñ balalar usñ aйна vñ ret сықарып тұратын көркем-әдебиет ҫурналы
 Журнал „ПИОНЕР“ орган ЦК ЛКСМК, 2-й год издания.

ҶАНА АЛФАВИТ

Qazaqtñ ҫапа алфавитының таңбалары

Qalqymыз тақы да vñ asqan ҫапа-лық уақытыны қуаныспен қарсы алды. Vñ ҫарым ҫыл ҫургызылген тамаса өзirlіктің қортындасы сықты. Көр тјлегі оғындалды. Qazaq SSR Ұлы Sovere-tiñiñ Merkelі V Sessiasы «Qazaq ҫазвасын латын алфавитінен оғыс гра-фикасын negjzinde ҫасалқан ҫапа алфа-витке көсју» туралы заңды bekjttі.

Qazjrgj латын алфавиті мәдениет қу-ғылысының белгілі vñ kezeñinde pro-gressivтік ролін атқарғаны мәлјм. Бү-ғынқы арап алфавитіні тастап, qazaq ҫазуын латын алфавитіне көсјудің (1928 — 1929 ҫылар) зор саіасы ма-ңызы болған edj. 1922 ҫыл латын алфа-витіне көсу қозғалысын V.I. Lenin «сықарыстағы мәдениет революциясы» — деп бақалаған edj.

Bjraq, латын алфавиті qazaq тјлінің бүгінгі сарықтар осыне іайық вола алмады. Туғы ұлттық, mazmұны соціа-листік мәдениетіміздің қулақтар да-мына, ұлы оғыс қалқыны vай мәде-ниетіні ҫете менгеруімізге керекті ҫақдайды өз тұрғысынан ол қамтама-сыз ете алмады, тырлі қыпысылқытар келтірді.

Revolutsiadan бүғын qazaq қалқы өзінні ана тјінде оқи оқиға, vлјм алуға егіксіз edj, есвјр мүмкінејлігі ҫоқ edj. Oktabr революциясы qazaq қал-қыны бүқаудан азат ettі. Memlekettік тјлі, мәдениетіні өркентеуге варлық мүмкінејлікті туқыды. Qazjrgj мында-ған bastaуыс, орталу, орта мектепке, ондаған ҫоқары дәрежелі оқи оғына іе vолды qazaq қалқы. Оғылтың қай саласы vолсын, оғын јсінде marks-izm-leninizm negjzderjн өз ана тјлін-де yirenetjн vолды qazaq қалқы. Qa-zaq тјлі — мемлекет тјлі, ол айта қал-қандай қаулар ості, көртеген ҫапа термinder кјрjр, қылми дәреҫесі көтерjлді.

Mјne, осындай өскен, өркентеген қалқы ігјлігіне латын алфавиті төтеп бере алмады. Сондықтан ҫазымызды оғыс графикасының negjzinde ҫасалқан ҫапа алфавитке көсјуге тура келді.

Бү! ігјлікті јс қалқы тјлегінен туды. Оғын мәдениетімізді, әдебиетімізді қазјргјсінен де анақылымы алуға да-мытыс сөзсіз.

Ret sanb	Baspa tyj	Ҷазва tyj	Әріп attary	Latin-ca tyj	Ret sanb	Baspa tyj	Ҷазва tyj	Әріп attary	Latin-ca tyj
1	Аа	Аа	а	Аа	22	Хх	Хх	ха	Хх
2	Бб	Бб	бэ	Вв	23	Цц	Цц	це	--
3	Вв	Вв	вэ	Vv	24	Чч	Чч	че	--
4	Гг	Гг	гэ	Gg	25	Шш	Шш	ша	Сс
5	Дд	Дд	дэ	Dd	26	Щщ	Щщ	ща	--
6	Ее	Ее	е	Ее	27	Ъъ	Ъъ	ъ	қиандық белгі з твердый знак
7	Жж	Жж	жэ	ҶҶ	28	Ыы	Ыы	ы	Ыы
8	Зз	Зз	зэ	Zz	29	Ьь	Ьь	ь	сјзјскејік белгі мягкий знак
9	Ии	Ии	и	Ii	30	Ээ	Ээ	э	--
10	Йй	Йй	и	Ii	31	Юю	Юю	ю	--
11	Кк	Кк	ка	Кк	32	Яя	Яя	я	--
12	Лл	Лл	эл	Ll	33	Іі	Іі	і	Jj
13	Мм	Мм	эм	Mm	34	Ққ	Ққ	қа	Qq
14	Нн	Нн	эн	Nn	35	Ңң	Ңң	эн	Nn
15	Оо	Оо	о	Oo	36	Ғғ	Ғғ	ға	Oo
16	Пп	Пп	пэ	Pp	37	Үү	Үү	ү	Уу
17	Рр	Рр	эр	Rr	38	Ұұ	Ұұ	ұ	Uu
18	Сс	Сс	эс	Ss	39	Өө	Өө	ө	Өө
19	Тт	Тт	тэ	Tt	40	Әә	Әә	ә	Әә
20	Уу	Уу	у	Uu	41	Һһ	Һһ	һе	Нһ
21	Фф	Фф	эф	Ff					

Latın alfavitjnıñ qalqqa qat tanytuda da kemcılıkterj kör edj. Qazaq balalar bastauıs mekteptjn ekjncj klasında orıs tıjn oqı bastadı. Ças balaa ekj alfavitj vırdei mengeru öte qıbnqa soqatın edj. Çazu ystjnde vır alfavitjnıñ örnj ekjncjsjmen auısır, catasır qate kör ketetjn edj. Vır talai sözdj vırmalap, dırıs çaza almaus edjk. Endj ol qıbnıyqtardıñ vırde vırrej volmaidı, orıs tıjn yirenu de, oqu da çenjldenıdj.

Orıs tıjn yirenu qandai saiası mañız zor, qandai ardaqtı mäsele ekenj qazır kınge volısın belgıj. Çer çuzjndegj ädebiet, qıbn qaznasınmen orıs tıj arqıy pıdalanamız. Lenin, Stalin eñbekterj sol orıs tıjnde çazıoan. Marks, Engels sıqarmalar tygel orıs tıjne audarılqan. Sovetter Soıuzıña kjretjn varlıq ulttar vırj men vırj orıs tıjnde tysjnsedj, orıs tıjnde söilesedj. Aıtılq, çaz aılarında Artekke Sovetter Soıuzınñ varlıq respublikaların dem alıq

balalar keledj. Olar ängmelesedj, öz çañalyqtarın, oquın söz etjisedj. Mjne, sonda olar tek ul orıs tıj arqıy qana vırjnıñ oıbn vırj uıqadı, vırj men vırj söilesedj. Olai volsa, çañ alfavitke köcu — orıs tıjne çetj-ludjn eñ vastı cartıbnı vırj.

Çañ alfavitke köcudjn taqıda vır erekse mñj — ol, qazaq qalqıbnı vasqa tuısqa eldermen dostıqın, qarım-qatnasın kyceitedj. Tuısqa respublikalarđn tıjmen, ädebietjmen tanyuqa çaqı çaqdılar çasadı. «Talarđn vırıbnı emlesjnde çazı-qan sözderj men tıjtj oqı almaus edjm, — deıdj çazuı Sövit Müqanov, — al qazır, olar orıs örnjne köc-kennen keıjn, tatar gazetlerjn çar-çaqı oqır kettjm».

Çañ alfavitmjzge orıs tıjnde qol-danlyr çyrgen 32 örnj tygeldeı kjrgj-zılgen. Onsoq qazaq tıjnde özjndjk erekeljcterj var 9 örnj qosılqan. Sonın çañ alfavitmjzdegj çalır

örnj sanı 41. Bıl qabydanqan 41 örnjtjn vırjnıñ de dıvıstarı qazırgj ädebiet tıjlmjzde var. Endj qandai qıbn söz volısın, qatesjz çazuqa örnj-mjz çetedj.

Çañ alfavitjnıñ qalai qoldanıus çenjnde çañadan ereçesj — orfogra-fiası çazıdı. Çañ orfografiyanıñ ne-gjzgj syienetjnıñ morfologia — fone-tikalıq printsip, demek, körcj elden kelj tıjlmjzdeı vaıtır otırqan sözder (kolhoz, sovxoz, traktor sıaqtılar) tılqası saqtalır çazıladı. Tek qosm-calarında özgerj voladı. Al, qazaqtıñ vaıtır sözderjnıñ denj estjluınce çazıladı.

Sonın çalqtıñ köpten arman etken orıs alfavitjne negjzdelgen çañ alfavit qabydandı, zañmen bekjđ. Bıl alfavit eñ çaqı, eñ qolailı alfavit. Lenin — Stalin ult saiasatı çenjsjnjñ vıl taqıda vır könektj çemjsj voldı. Endjgj mjndet — çenjs çemjsjñ meñ-geru, çañ alfavit volıncı oqır, çazu-dı yirenu volmaq.

KÖSEM SÖZJ

Bygjn kösem Möskeuden, Kremlden,
Söiler çarqın, nır casır veıne
kynnen.
Bergen çürtqa ul zañ tarixta çoq,
El köksegen eçelden armandı ynne.
Qıal calır qıaqa, erjk vermeı,
Tıla voidı qıanıs çaptar kerneı.
Qılaqım estjgence kösem sözjn
Lerjır, soqtı çyrek veıne señdeı.

Ol aıtı: mjne alın zañ qalq usjn,
Vaıtırqan, vaqalqan tarix kyjn.
Bıl zañmen çastar çainap, körn qınar,
Örkender alqa aparmaq qalq jsjn.

Sol söz ul kösem qılaqımda,
Sol kyndj ardaqtamai tıramın va.
Qamqorım ul kösem bergen

zañmen
Mazdatır çaqam vaqt sıraqın da.
E. Omarov

UL KYNGE

(Stalındjk Konstitutsıa kynjne)

Eı, pioner, ömjrgö
Közjndj sal, qara.
Ömjgj öрге örlegen.
Bjz vaqtı vıla.

Kel, pioner, kösemđj
Çyrlıı vjz, kuljmdır,
Vaqt bergen, vaq bergen
Stalin, — ol kynjm — der.

Taza ynne en salır,
Çyırkteı caır çosaıq.
Kel, pioner, dostarım,
Daıvıt vırge çosaıq.

S. İbragımov. (Qızıl ördä)

MENJN SATTOJM

Men sıqqan, çañqa çalıl alın besjk,
Qıanqan tervetkende könjlm ösjr,
Alın tañ arıbnı mäpelegen,
Analıq meırmj maqan tysjr,
Tuqannan dynıce kyle keldjm,
Vaqtıñ besjgjnıde çıpar esjr
Syiemjz ul Stalin atamzıdı,
Sovettjn ulandar erkelesjr,
Alın besjk Otanda Stalındj

Ças çyrekpen er çettjk «ata» desjr!
Tögjldj bygjn mjne cattuq çastan,
Alır kyc, alıan öner, dañq asqan
Qızıl qanat, qıraq qısqı mjnjr,
Aspanıñ aiasın qanattasqan,
Övjtken kemelerđ aidın-calqar
Teñjzde vırq-sarq tulap tasqan,
Çerj alın, suı kymjs, çelj çıpar,
Gyl çainap, sölettengen Qazaqstan!

Q. Boranbaev

Темјр

Ан. Гайдан

Ҷана онын командаси

(BASЪ ӨTKEN SANDA)

О! сол бетінде алды-артына қарамас-тан өзен қағасынан вjрақ келіп сьқты. Қандай қолмен келгенін өзj де вjлмеідj.

Қазjр онын қолында Мәскеудегj yидjн кjлтj де, телеграммаға алған квитансиада, керек болса телеграмманы өзj де қоғ. Ҷенә ендj осынғы вағырғын: ит туралы, сүгөйт дасадась тынгj уақиға туралы Ҷана тырjктjн қылыс туралы, ең ақығында мылтық атылғаны туралы Өлғаға тусjндjрjр айтұь керек. Хәл насар! Парасы болса, ол ұғар едj. Ал Өлғаның қулағында кjрмеідj. Өлға асыланады, немесе келjстjрjр қылар та алуь мумкjн. Ал, вjл тjртj қайсыз нәрсе. Сыланды Ҷенәның өзj де вjледj. Вjрақ, Өлғаның көзjндегj қасты көргенде ол қасанда болсын телеграф вақанасынғы, вjк ақастың iәкi yидjн төвесjне сьқыр кеткисj келетjн едj.

Сонымен Ҷенә өзен васында вjр аз оиланыр отырды. Содан кейjн кyрсjндj, ерлену yсjн суға сыңгыпте алды. Ендj, ол өзjнjң дасасын jздеуге кjрjстj.

Ҷенә васқыс ренеп қоғарь көтерjлген кезде Өлға ас yиде примус тұтатыр қатыр едj. Васқан аяқтың дьвьсына Өлға сүғы вjғылды да Ҷенәға оқты көзбен қадала тустj.

Васқыстың қоғарь сатысына тоқтар тұғыр бетjне кyлкj қинауға тығысқан Ҷенә:

— Өлға, аманыңа! Өлға, сен маған ұрсыр қyрмеисjн ве? dedj.

— Ұрсамын! деп арась одан көзjн алмай тұғыр қауар бердj.

— Ұрғысан меіjн—деп Ҷенә көндjге қалды. — Вjлесjн ве, сондай вjр қақар оқиға, кездеi соқ js вольды. Өлға, мен сенен сұраймын, қавақыңды тырқытра, тырқыретjн тыкте вольған қоғ. Мен сыпын айтқанда yидjн кjлтjн қоғалттым, парам телеграмманы қjверген қоғрып.

Ҷенә, вьрjн тыгел айтұь сьқи yсjн, көзjн тасы сұтыр демjн вjрақ алды.

Вjрақ, вjл екj арада yи алдындақы сарвақ есjгj сарт етjр асылды да yстjвасын сьр-салаң васқан қалва-құлва вjр ескj қердj сызе-музе қораға кjрдj де кеттj. Ал, онын сопынан қyгjрген, әлгj Ҷенәға таныс, қалаң аяқ кjккен-

тай қыз васылдар өте сьқты.

Осы кенет оқиғаны пайдаланыр, Ҷенә қазjргj әңгjменj тастай сала, ескjнj ұстай yсjн вақсаға қарай тұра ұмтылды.

Кjккентай қыз ентjгjр ескjнj муyзjнен ұстаған кезде Ҷана Ҷенә онын қыыр қеттj. Ол Ҷенәдан:

— Қыз, сен естеге қоғалтқан қоғсып ва?—деп сұрады, ескjнj тоқтастар қyрjр.

Ҷенә тусjнвей қалыр қоғ,—деп васып сайқалды.

— Онда мынау кjмджкj? Сенкj емес пе?—деп кjккентай қыз оған yидjн кjлтjн көрсеттj.

Ҷенә ескj қаққа қалтақталды да ақығын Ҷана—менкj—dedj.

— Ұстай бер: мjне кjлт, мjне қат, мjне квитансиа, ал телеграмма әлде қасан қjверjлген, деп кjккентай қыз тез-тез айтты да Ҷенәның қолына вjр сумақ қағазды ұстата салыр, ескjнj вuырден вjр тыjр қjвердj.

Ескj сарвақтың есjгjне қарай қyгjре қонелдj, кjккентай қалаң аяқ қыз, тjкпенек, қалақайдь васа, онын сопынан көлеңке сияқты ервендер кете варды.

Ескj емес, өзjн томрестер кеткендеi ақ, Ҷенә тұрқыр қолындақы сумақты асыр қарады.

— Мынау кjлт. Мынау телеграфтың квитансиасы. Endece, әлде кjм әкесjне телеграмманы қонелтjр қойған. Ол кjм? Мұнда тақы вjр қат вар екен. Вjрақ мұны өзj не қат?

Вjл қатта да, алдықы қат сияқты, көк қарындасын қазу қазылған:

«Кjккентай қыз, yидjнде jкjмнен қорыра. Вьрj де өз орнында, Ҷана тақы да мен есвjр адамға сьр аспаймын». Ал, қат аяқында «Темjр» деп қол қойған.

Ҷенә, арвалған адам сияқты, қатты қайлар Ҷана қалтасына салды. Содан соң кеудесjн көтерjр, jcteme сезбеген адамдай, террасадақы Өлғаның қанына келдj.

Өлға вjғынды орнында, тұтанвақан примус қанында тұр, онын көзjне қас келjр қарты.

Ҷенә мұны көрген соң арасып аяр кеттj. — Өлә!—dedj ол. Мен ойнап айтұь едjм. Айтсы, сен маған неге асыланасын? Мен yидj тыгел қыстыр-

дым, тереженj сыртjм, мен тығысыр вақтым, мен сyверектj, едendj тыгел сyдым. Мә, кjлт, ал, мынау парам қjверген телеграмманың квитансиасы. Кел, мен сенj қақсылар тұғыр вjр сылейjн. Вjлесjн ве, мен сенj қандай қақсы көрем. Керек десең, сен yсjн yидjн yстjнен қалақайға қарқjн.

Өлға вjрдеге деп қауар бергенде Ҷенә онын мойнына асыла тустj.

— Ia... Вjрақ мен қауырjндjм деп Өлға қосарлана сөiledj. — Қасанда болсын сенjң ойың вjр тырj сорақы келедj. Ал, маған парам вuырған... Қойсы Ҷенә, Ҷенка, менjң қолым керосин. Ҷенка, сен одан да каструльге сьт қуыр примусқа қой.

Өлға қолың қууға айналған кезде, Ҷенә—мен... Ойнамай қyре алмаймын,—dedj.

Ол sodan соң сьт қуырjлған каструльdj примусқа қойды да қалтасындақы қатты қолымен вjр сирап алыр:

— Өлә, қудай вар ма?—dedj.

— Қоғ,—деп қауар бердj де, Өлға васып қол қуқыстың астына төседj.

— Endece кjм вар?

— Аулақ қyр, ескjм де қоғ!

Ҷенә yндемей, аз тұрды да тақы да сұрады.

— Өлә, endece, Темjр деген кjм?

Өлға бетj қолың сабындап қатыр, ол қудай емес, ертеде сондай вjр патса вольған. Өзj қауыз, өзj ақсақ вольған—деп көңjлсjз қауар бердj.

— Ал, егерде ол патса емес, қауыз емес, ертеде де емес, вyгjн болса це?

— Онда вjлмеімjн. Аулақ қyр деімjн! Темjрдjң сақан қақетj қанса?

— Қақетj сол, өз оилауымса, мен сол адамды өте сылемjн.

— Кjмдж?—деп Өлға, сабынның көвjгj қарқан васып көтерjр алды. — Осы сен-ақ дьвьлар қайдақы қоқты аитасында, адамның тыныс алыр қуырдырмайсын. Тұра тұр, парам келсjн, ол сенjң мақавбатыңды қарастырады.

— Парам келсе несj вар!—деп Ҷенә сөлей қонелдj,—ол келсе де, аз уақытқа келедj Ҷана әрине, ол (Ҷенә осы арада өзjн кеудеге саусақымен вjр нұқыр қjверjр сөзjн қалқай бердj) ол, әрине, қалқы Ҷана панасы адамды қорламайды.

— Çalqыз çana rapasыз adam sen-
bısjn? — dep Olga kydjktene sūrady.
— Oi, Çenka, senjñ qandai adam eke-
nıñdj çana kjmge tartyp tuqanbıñdy
vjle almaı-aq qoidym.

Çena, eñkeıjñ qalaıñ cöinektjñ qaq-
raıña tysken öznjñ kelbetjne qara-
dy da, oilanbastan:

— Rapama. Vjr çana soqan, odan
vasqa tırj çanqa tartqanym çoq, —
dedj.

* *
*

Egde tartqan çentjmen doktor
F. G. Kolokolcikov öz vaqcasıñnyñ
jcinde saqat tyzetjñ otırdy. Al, onıñ
aldında köñılsız tyrde nemeresj Kola
tyregep tür.

— Ol atasıña kömektesedj dep eser-
teletjñ. Vjraq, atama qacan kerek vo-
ladı dep, onıñ bürandanıñ qolıña üs-
tar tırqanbıña mjne vjr saqatqa çä-
qındady. Alaida çjñjke, asıl pruçına
özjnñ ornına qalıtıasyp tyse qoıa-
tyn emes, caldyñ da çalyqatyn tyrj
çoq. Bül kytdjñ usj-qırğ da çoq
siaqdy. Qanca tözeıjñ degenmen Ko-
lonyñ cıdamı çetetjñ emes, öitkenj
elgezek, üqırtıñ adam — Sima Sima-
kovtyñ körcıles dualdan vjrñese ret
dudar vasıñ qalıtındady. Mjne, sol Si-
ma Simakov Kolöga tıjmen, vasıñ-
men, qolıñmen belgj verude edj. Onıñ
vül belgjlerjnñ çat çana çıñvaq
ekendjgj sonдай völdy, cıgca aqas-
nyñ tyvjnde otırdy, maıçğar çatqan
ıttjñ auzıña kök çarıraqdy tyqatyn
dep cıñyldanqan ves çasar Kolonyñ
qarındası, Tatianka kenetten vaçetjñ
atasıñnyñ calvarıñnan tartıty, sol-aq
eken Sima Simakovtyñ vasıñ da çoq
völdy.

Aqyğında pruçına ornına tystj.

— Adam eñbek jsteuj kerek, —
dep aqsaqaldy çentjmen vusanqan
mandain köterjñ Kolöga qarady da:
Beljñ, tar men senj yrjñ möljk maıñ-
men silap tırqandai, köjñnedj qoi —

dedj. — Bürandanıñ maqan ver de,
qıçqactıñ qolıña al. Eñbek adamnyñ
qılqın tyzeıdj. Al, sendegj çetjspeıjñ
nırsenjñ özj igjıjktj mjnez. Misalı,
kece sen tört völek moroçny çedjñ,
vjraq qarındasıñmen völjsken çoqsın.

— Ol öjrk aıtady, üıatsız, — dep,
ızalanqan Kolö Tatiankağa alara qa-
radı. — Yc ret ekj qavattan tıstelke-
mjñ. Al, ol menjñ ystjñnen saqıñ-
vaqıñ volıñ ketjñ vara çattı da çol-
cıvaı mamamnyñ ysteljñnen tört tıñ-
sıryğyñ öketjñ.

— Al, sen tynde terezeden arqan-
men tyskensjñ, — dedj Tatianka sal-
maqpen, moıñnyñ da vürmastan. Se-
njñ çastıqıñnyñ astında fonar var.
Al, vjzdjñ üıqtatıñnyñ völmemjzge ke-
ce vjr vıñzıñ tas laqtırdı. Ol laqtırdı
da ızqıradı, laqtırdı da ızqıradı.

Üıatsız Tatiankanıñ vül sözderjñ
estjgende Kolonyñ çanıñ cıqıñ keke
çazdadı. Onıñ vaqıña, çıñmısqa ai-
nalıñ çatqan atasıñ mündai qauırtıñ
ösekke köñjñ völgem çoq, nemese onıñ
tjrtj esljmegen siaqdy.

Sötjne qarai, sol ekj ortada vaqca-
qa syt satatyn öiel keljñ kjrdj, ol
syttj kruçkamen ölcep çatıñ mıñnyñ
sağa bastadı:

— Fedor Grigorievic, kökem au,
tynde çyljkter menjñ qoradaqıñ ky-
vjmdj aunatıñ öketke çazdaptı. Al,
vygjñ tañ sarjden menjñ yjñmjñ tö-
vesjnde çyrğem ekj valanıñ kördjñ,
tırvaqa mjñjñ ar aıaqtarın salvıra-
tıñ otırdı — deıdj çırt.

— Demek, tırvaqa mjñgenj nesj?
Qandai maqsatpen ekenjñ sūraimyn
au? — dep aqsaqal sūrai vastap edj,
vül ekj arada taıñq qorasıñnan dañqır-
kynğjñ etken dıvıñ cıqıty. Aqsaqal-
dyñ qolındaqıñ vüranda vosap ketjñ
de, üıasıñnan serjñ cıqqan pruçına
yidjñ qanıtıñ tövesjñne varıñ sart ete
qaldı. Saldırdıñ qaidan cıqqanıñ üq-
rai qaloqandar, eñ aqıñ Tatianka men
çalqau it te, tygeljmen çalt qarastı.
Al, Kolö Kolokolcikov, çıñmqan au-
zıñ acrastan, egjıgen sávjzderdjñ
ystjñnen qoıanca vjraq sekjrdj de
dualdyñ ar çaqıña varıñ çoq völdy.

Ol cııñnyñ kjñmen vos teljstj vjreñ
ıñğyñ çatqandai-aq, sıñ saraiñnyñ jçj-
nen, taıñq qorasıñnan yzdk, yzdk
cıqqan dıvıñ estjñ de sol çerge
toqtadı. Sima Simakovke ol osıñ arada
kezdesjñ, odan artyğa sūrady:

— Tıñdasıñ... Men üqraımyñ. Bül
ne... Trevoga ma?

— Çoq, vül, nemjñ vjññej nısqa
voıñnca verjgen, çalrıñ saqıñ sig-
nalıñ qoi, deımjñ.

Olar dualdan sekjñ tyrtj de vaq-
casıñnyñ çarvaq tesjğjñnen vjraq synğj-
dj. Bularqa osıñ çerde çauıñnyñ kel-
gen, nıqıñ denelj Geika deıtjñ vala

çalqıty, onıñ artyñnan Ladıgıñ cıqı
keldj. Mıñnyñ soñnyñ taqı da, taqı
da valalar kele vastadı.

Bular, ıñsız-cıñsız, aınalmastan,
vjñ çana özderjñne tañnyñ çolmen çy-
ğjñ keke çatıñ soılesedj:

— Bül trevoga ma?

— Çoq deımjñ. Bül №1-nısqa.
Çalrıñ saqıñ.

— Qandai saqıñ? Bül «yc-toqta»,
«yc-toqta» emes qoi.

Döñgelekpen ondy vjraq soqıñ çat-
qan mıñau vjñ esalañ.

— Köremjñ onıñ!

— Böse, tekseremjñ!

— Köñj, alqa! Naçaqıñca.

* *
*

Döl osıñ uaqıtta ölgj Çena tyneıtjñ,
völmede çasıñ onıñ çamasındaqıñ
qara cactıñ vjñ vala tür edj. Onıñ ys-
tjñne kigenj çejñ qara calvar çana
keudesjñne qıvıñ çıldız kestelengen
çejñ kök kölek.

Saqal-cacıñ aqarqan cal onıñ çanı-
na keldj. Caldyñ ystjñnde eskj kenep
köilegj var. Keñ calvarıñ tygeljmen
çamaı. Sol çaq aıaqtarın tjesjñne
qaispen tañıqan oıq-cıoıq aqas
valdaqıñ var. Vjñ qolında çazulıñ qa-
qaz, ekjñej qolında çaman taranca.

«Kjçkentalı qız, ketken uaqıtında
esjktj vasa çauıñ ket» degen sözdj
ol oqıñ cıqıty.

— Sonıñmen vygjñ vjzdjñ divanda
kjñ tyner cıqqanıñ qalaida sen aıta-
sıñ qoi deımjñ?

— Ol tañnyñ qız, — dep vala köñj-
sız çauıñ qairdy. Onıñ, men çoqta it
üstap qartı.

— Mjne öjrk! — Cal aculandy.
— Egerde ol qız saqan tañnyñ völsa,
qaita sen onıñ atıñ ataqan volar
edjñ qoi.

— Qattı çazqan kezde men vjñ-
meıtjñ edjñ. Al, qazırde men onıñ
vjñemjñ.

— Vjñmegensjñ. Sen tañterteñ onıñ
...yige çalqız qaldırdıñ qoi? Dosım,
sen auzıñnyñ! Ol qız aınalıñ sındı-
qan, kyl salqıñnyñ vıt-cıtyñ cıqar-
qan. Tarancañnyñ qır dərjmen oqtal-
qanıñ çaqıñ volqan. Al egerde onda
oqtıñ patron völsa?

— Alaida aqa eke... sjzde oqtıñ
patron volmaityn edjñ qoi, öitkenj
sjzdn çaularıñnyñnyñ mıñnyñ men
qılyñ... çavaıñ aqas.

Cal dudar vasıñ köterjñ aldy da
eskerte soıledj:

— Sen vaıqa! Men vərjñde aqıñ-
ğyñ çyrıñ. Menjñ vaıqauıñnca, se-
njñ jsterjñ çaqıñ emes, jstegenderjñ
ycjñ cecene qaitarıñ çjberetjñ vor
çyrmeıñ.

Baldaqıñmen ıñqıdatıñ cal vasqıñ-
pen çoqarıñ qarai kete vardı. Ol köz-
den tasa volqan kezde, vala sekjñ

tystj de yige arsalandap kjrgen ittj vaqaiьnan iьstai aldь.

— Rita! Ekeumjz qolqa tystjk, Ua-
qa emes, ol bygjn kɵjldj. Ol qazjr
ɵn saladь.

Aitqandai-aq, ɵoqarɵь vɵlmeden
tamaqьn kenegen dьvьs estjldj. So-
dan soь, kɵdjmjgjdei tra-lɵ-lɵ!.. Aqь-
gьnda ɵjьjcke qoьr dauьsren ɵnge
vastь:

— Toqta, esj ɵьqan it! — dep Temjr
aqьrьr ɵjverdь. — Calvaremьdь ɵulqь-
lar sen, menj qaida aparasьn?

Sɵitkence qulaqь vjr dьvьstь calьr
qaldь. Ol, nemere aqasь tьratьn, ɵo-
qarɵь yige varatьn esjktj ɵulqь ɵar-
tь da ittjь artьnan esjk aldьna ɵyгj-
re ɵьqьtь.

Esjk aldьndaqь qaltaryьsta tьrqaп
kьkentakai telefonьnь ɵanьnda vaicja
vailanqan qola qoьrьrau qavьrqaqa
soqьrьr ɵьldьrлар tьr eken.

Bala onь iьstai aldьda vaubьn segege
oraі saldь. Sol saqta vjr ɵerj yzjlr
kettj vjlem, ɵьrьсьq atьr tьrqaп vaи
vosar qala verdь. Vyitkenge taпdanьr
ɵana ьza volqan Temjr telefonьnь
trupkasьn varьr iьstai aldь.

* *

Oсь oqida volardan vjr saqat vь-
rьn, Olga toqьta oьrьndьqta ɵailasьr
oьrьqan volatьn. Onьq aldьnda fizika
oqu quralь ɵatьr edj. ɵenɵ kьrjьr kel-
dj de, qolьna jсjnde iodь var ɵьnьnь
aldь.

Olga ɵaqьrьmaqan tyrde: ɵenɵ se-
nьjь iьqьrьdь ne tьrnap ketken? — dep
sьradь.

— Men kele ɵatьr em, ana ɵerde,
menjь ɵolьmda yckjr me, ɵtkjr me
vjr nɵrse tьr eken. Uьrьr qalqa-
nьm, — dep ɵenɵ salqьrtьana ɵauar
verdь.

— Sondai yckjr, ɵtkjr nɵrseler
menjь ɵolьmda nege tьrmaidь? —
dep Olga qaqьta soiledj.

— ɵtjrk aitasьn! Senjь ɵolьnda
matematikadan emtiqan tьr. Ol yckjr
de, ɵtkjr de nɵrse. Baiqa, ɵlecka,
syгjьr qar ɵyгme! Inɵener emes,
doktorьqqa talьrьn! ɵenɵ qol ainalь
ɵlgaqa iьstata verdь de—kɵnь, qaracь,
senen qandai inɵener ɵьqraq! Inɵener
mьnaldai... Mьnaldai... ɵana mьnan-
dai volu kerek (ol oсь arada kelbetjьn yс
ret keljstjre ɵzгertjь). Al, senjь nьs-
qaп mьnadai. Mьnadai... ɵana mь-
naldai... — dep ɵenɵ sol arada kɵzjь
syгjь, qavaqьn kerjь ɵaidərj tyrde
ezu tartьr kyldj.

— Aqьmaq qьz! — Olga onь qь-
saqtar syidьde aqьrьn iterjьr qalьr:
ket, ɵenɵ, kɵjlmьdj alaпdatasьn!
Sen odan da suqa varьr kell — dedь.

ɵenɵ dɵlenkeden alma aldь da, vь-
rьсьqa varьr tereze aldьnda, vjraz

tьrqaп soь sьrnaidьn qavьn aqьrьr
ɵatьr vьlai dedь:

— ɵlɵ, vjlesjь ve! Bygjn vjr aqai
menjь qasьma keldj! Vьlai qaraqanda
tyrj ɵerьtɵujьr aqьqьva, kigen kьjmь de
ɵppaq; menen: «kьkentakai qьz, senjь
atьn kьjmь?» — dep sьradь. Men —
ɵenɵ! dedьm.

Olga moпьnь vьrmastan ɵana kь-
taptan kɵzjьn almaqan kyijьde, — ɵe-
nɵ, vɵget ɵasama ɵana saimanqa tijs-
pe, — dedь.

— «Senjь araqьdь, ɵaпьlmasam,
Olga dep ataidь qoi» — dedь ol ma-
qan dep ɵenɵ sozjьn soza verdь.

Olga vьl sozge erjksjz qulaq sala
oьrьrь, — ɵenɵ, kɵjlmьdj vɵlme,
saimanqa tijspe — dep taqь aittь.

«ɵe ɵaqьsь oinaidь eken, araqь
konservatoriada oqьqьsь kelmei me?»
— dedь ol. (ɵenɵ sьrnaidь alьr onьq
qaiьs vaubьn iьqьna jldj).

— Oqan men aittьm, — ɵoq, Olga
temjr men veton ɵɵnjьdegj mamam-
dьqьtь oqьr ɵyг dep. Ol sonda «a-a?»
— dedь. (ɵenɵ oсь arada vjr pernenj
vasьr ker qaldь). Al, oqan men
«veel» — dedьm (vьl ɵerde ɵenɵ
ekjпсj pernenj vastь).

Olga oьrьnan atьr tьrьr, — oьva-
qan qьz! sьrnaidь oьrьna qoi! Qai-
daqь vjr aqailarmen aqualas dep sa-
qan iььqsat etken kьjmь? — dedь.

— Al, qoidьm, — dep ɵenɵ ɵkpe-
ler qaldь. Men tjrtj soilesejьn dege-
nьm ɵoq. Maqan ol ɵzj kiljktj. ɵr qarai
ɵngjme etejьn dep edьm, endj tykte
aitraimьn. Toqtaі tьr, papam kelsjьn,
ol saqan kɵrsetedь.

— Men emes, saqan kɵrsetedь.
Sen menjь oquьma vɵget ɵasaisьn.

— ɵoq, saqan, — dep ɵenɵ vos
vedrenj ala salьr vasqьсьqa ɵьqa soi-
ledь. Menj vjrese kerosinge, vjrese
savьnqa, vjrese suqa kьпjme ɵyг ret
ɵьmsaitьnьndь men oqan aitamьn.
Men saqan ɵyк tasitьn macina, at,
traktor emespjь.

ɵenɵ sudь alьr keldj de onь dyrjс
etkьzjьr sɵkьge qoidь. Vjraq Olga mь-
nь eleп de qьlmastan kьtavьna yпjlr
oьrьra vergen soь ɵenɵ ьzalanьr
vaqsaqa kettj.

Ekj qavat eskj saraidьn aldьndaqь
kɵgalqa ɵьqьtь da, ɵenɵ qaltasьnan
saqranьn alьr rezenkesjьn tartьr ker
qalьr edj mьqavadan ɵasalqan kьc-
kentakai paracutist aspanqa vjь-aq kɵ-
terjldj.

Aiaqьmen ɵoqarь ucqan paraculist
ainalьr kettj. Onьq ystjnen kɵk kьm-
vezce acьldь, vjraq oсь arada ɵel qat-
tьraq soqьr ketkendjkten paracutist
aia ɵɵeldь de, saraidьn qaraqьdь yi-
сjk terezenjь artьna ɵoq voldь.

Apat! Qatьrma adamьdь qьtqaru
kerek voldь.

Tesjk ɵatьrьnan ɵr ɵaqqa ɵjьr-sьm-

dar taraqan saraidь ɵenɵ ɵьr ainal-
dь. Ol vasqьсьtь taubьr ɵker terezege
syiedь de, sol arqьlь yicjktjь jсjne
sekjьrьr tystj.

ɵe qaqar nɵrse! Yicjkte adamdar
tьradь eken. Qavьrqaqa ɵimaqtalqan
arqandar, fonar, aiquc-piqьс qoiьlqan
ekj signal tьv ɵana tysjпjksjz belgь-
lermen tygel ɵimailanqan poselkenjь
kartasь jlulь tьr. Tykьrjьnde qappen
ɵavьlqan vjьr qucaq savan, mьnьnь
qasьnda tɵkerjьr tastaqan yienkj
ɵɵсjk tьr.

Tozqan yi tɵvesjьnь tьsьnda, ɵru-
val siaqьtь, arviqan ylken dɵngelek,
al dɵngelekten ɵoqarь qoldan jstel-
gen tьrpaibь telefon tьr.

ɵenɵ tesjkten sьqalar edь, onьq
kɵzjьne tenjzdnь tolqьnьndai, vaqsaпь
qaiqalqan qalьn ɵapraqtarь kɵrjьnedь.
Aspanda kɵgercьnder iьсьr ɵyг. Oсь
ɵerde ɵenɵ mьnadai oicja keldj:
meilь, kɵgercьnder saqala volsьn, al
arqandarь, fonarь ɵana tularь var
mьnau eskj sarai — ylken keme vol-
sьn. Sonda ɵenɵnьq ɵzj kapitan vo-
lьr ɵьqadь.

ɵenɵ quapьr kettj. Ol ɵruval dɵ-
gelegjьn ainaldьrьr ker ɵjverdь. Kerj-
ljьr tьrqaп vaи sьmdar djrjldep, zuь-
dap ɵyге verdь. ɵelde suьldap kɵk
tolqьndardь aidar vara ɵattь. Oqan,
keme — sarai aqьrьn qana ɵaibьmen
tolqьn ystjьde qalqьr kele ɵatqandai
kɵrjьndj.

— Sol ruldь vortqa! — dep ɵenɵ
komandьnь qattь daubьsren verjь,
aubь dɵngelektj odan ɵrj qozqai ver-
dj. ɵatьrdьn saпlaubьnan jcke kьrgen
kьпnьjь taram-taram sɵulelerj onьq
vetjьne, koilegьne tystj. Vjraq ol, vьl
sɵulelerdj ɵau kemelerjьnь kezenen
proqektorlarь dep iьqtь, sondьqan
olarqa qarьsь iьrьsraqьс voldь. Ol endj
ciqьldaqan dɵngelektj oьqqa vjьr, sol-
qa vjьr tɵkerjьr, nьqьz daubьsren ko-
manda sozderjьn aita verdь. Alaida,
vjьr mezgьlde proqektorьdьn taramdal-
qan sɵulelerj azailьr sɵne vastadь.
(ɵalqasь var).

Nemtos

Kasen Seilxanov

Kyn enkeigen kez edj. Ol ekeuj tapaldau kelgen tam yidjñ jrgesjnde, kuncuaqta otyrojan volatyn, ketnetten cikjl sarььь atьr tyregeldj de:

- Otjrkjckj!, — dedj.
- Sen otjrkjckj!
- Coq sen otjrkjckj!

Bul ekeujññ çanyña Çaiьq keldj. Ekeuj vūoan çygjñjspekcj volqandai, daularььññ ədjdjgjn aitudь sūradь.

Cikjl sarь — Saqьr əngjmesjn qaitadan vastadь:

— Bjz çailauqa varmaqьь volьr daiarlandьq... Anau əlgj Çarqsudьñ çiegjndegj çalqьz terek var qoi, sonda qarььqactьñ ūiasь var volatyn, men qarььqactь ūistar alььmnda çailauqa ala kettjm. Çailauqa bjz yc kynde çettjk. Colda men oqan epter jrgjmejk verdjm. Alqasьmnda çegen çoq edj. Çailaudaqь qoi fermasьna varqansonq, əlgj qarььqactь qoia verdjm. Uca çoneldj. Men artьnan qarar tūrdьm. Tyskj mezgjl volatyn. Kəkreñvek aspanqa kəterjldj de çoq vor kettj. Yc-tərt kynnen soq osьnda, poselkege qaitьr keldjk... Men terektjñ çanyña varьr, qьzььsaqa kjckentai valarandar ne kyide eken, qarьь aсьr əljr qaldь ma, qorek jzdeimjz dep anasьñ oilar nendei kyige ducar voldь eken, — degen oimen, terektjñ vasьna sьqьr kele çatьrmyн. Bjz çaqьnan əzjmdj de səktjm. Olardьñ anasьna nege tijstjm, oval volqan sьqar, — dep.

Ūiaqa çaqьndai bergende, bjz qarььqac «dьr» ete çoneldj. Uсьr kettj. Valarandar əlj ūca almaidь eken. Çerge tystjm. Kərjñvei, anadai çerdegj çalqьpññ jcjne kjrjр vūoьr çattьm. «Anasь ma eken ças valarandarьñ aimalar çyrgen, əlde vəten çat qarььqac pa, ne olarqa çərdemdesjр, ne solardьñ çəmtjgjn çəp çyrgen» — dep oiladьm.

Səitkence volmadь, əlgj qarььqac qai çaqtan keljр qalqanьñ vjlgən çoqьrьñ, ūiaqa ker qona qaldь. Tanьmadьm.

— «Tanitьn, en salьr, tañva vasьr pa eñ, varj qarььqactьñ vjrdəi qoi», — dep Saqьrьñ əngjmesjn Kərjm vəldj.

— Ə, aitraqьь men ūmььr ketjрjñ qoi, çailauqa ararьr qoia verer-

de onьñ vjz aiaqьna çjñjcke çjр vai-laqam, çana dəl arqasьna çosa çaq-qam, osь velgjm var ma eken, — dep qaraimьñ ker. Aibьra almadьm... Qaracь qarььqac ekəs qarььqac ta, yc kuncjlk çerden əzjññ ūiasьñ tauьr aladь eken!

Alqasьmnda «mūnьñ otjrkj» — degen Kərjm de çana çana estjgen Çaiьq ta vjz az yndemei, tañqaloqandai vor otyr edj, Saqьr kəterjle səil-edj.

— Sol qarььqactь osь aradan sonau Karpat tauьna samolətpen ararьr qoia verse de osь çerge qaitьr keledj, — vūl səzsjz, dedj.

— Onь qaidan vjldjñ?

— Bjlgenjm osь emes pe?

— Tūra tūr, sen onь çailauqa ararьr qoia bergən kezderde aspan aсьq pa edj, kyn vūlttanьr, çel soq-qan çoq pa edj?, — dedj. Çaiьq vjz nərsenj aitraqьь volqandai.

— Ia, kyn aсьq volatyn dedjm qoi. Al, ol nege kerek?

Bul sūraqqa Çaiьq ne derjn vjlməi de qaldь. Tegj, əlgj, sūraqь oilanvai qoia salqan siaqь. Bjraq, əzjññ vyi-tjр qьsььr qalqanьñ sezdjmes ycjñ, əngjmenjñ vetjn vasqarqa vūrdь.

— Al, osь qarььqactь aittьñ, ūiasьñ tauьr kelgen dedjk. Mūnь ne qyl deisjñ, degen Çaiьq səzjn Kərjm jljр ala çoneldj.

— Sen osьoan papьr otyrsьñ va? Otjrkj!

— Coq, otjrkj emes. Menjñ aita-lyñ degenjm, əuelj qarььqac tygjl, qarььqac ta əzjññ çatar onьñ tauьr keldj qoi, al, mьna Kərjmdj eger Dmitrivke poselkesjne ararьr, endj qaita ver dese, auldь tauьr kele al-mas edj.

Sūp-sūr vor Kərjm atьr tūrqan kezde, Çaiьq onь çailandьraibь de-gendei.

— Toqta, sen nemenege çalyñai-sьñ?.. Al, Kərjmdj osьlai dep ne se-vertən aittьñ?

— Kece savaqta otyroqanda, mūqar-ljm kartadan Rigань kərsətcj? — de-gende vūl çauar vere almadь. Geog-rafiань vjlməidj, mьna aradaqь Dmi-trivkenj sūracь, cesni slovo vjlməidj.

— Voldь, — dedj Kərjm, qatulana, — senen sūramaimьñ! Nemenege maqtanasьñ, otjrgjñe me? Qarььqac-qa ma?

Çaiьq pen Saqьr qosььr kuljр edj, ьza volqan Kərjm, tjl qatpastan qat-ty vasьr çyrgj kettj. Analar odan arman kyldj. Sьmьnda mьnalardьñ kuletjn de, Kərjmññ ьza volatyn da çənj çoq edj.

Bjraq, vū da ectəne emes qoi. Bū-oan tys çaiьsudьñ keregj ne? Yceu ara otyrdь da, Kərjmññ geografia-dan mydjrgenjñ səz qyldь, mūnda ne tūr? Kemjstjk volqan eken, oqьr da tyzəter. Bjz sūraqqa çauar vere al-mai kjvjtjktegen Kərjmge, kecegj-kecegj me, vygjn kərtjñ kəzjñce ve-tjne salq qьr vasьr, Saqьrьñ onьñ qьr soqьnan qalmai qoicqanь nesj?

Saqьr jrkjlməsten vьlai dedj-au:

«Kərjm qorqar, Kərjm çalqau. Bjz kəktəmdə, savaq aiaqtaloqanda qandai mjndet alьr ek, esterjñde me?»

— Ia, ia...

— Bjraq, sen asьraoan qarььqac-сьndь aitraiaq qoi, — dedj valalar.

Komitet sekretarь Çəmila çilyьstь vasqarьr otyr edj, olardь tərtjрke çaqьrdь.

— Çaraidь, onьmdь əzjm de aita-lyñ dep tūrojan çoqьrьñ.

Saqьr yidjñ çapsarьna qaradь da, vjz nərsenj oilaqandai voldь. Zal jc j çьm-çьrt edj, ərkjm onьnan vjz qoz-qalqandai, dьььr-kyvjr estjldj. Saqьr səzjn soza tystj. Ol ças naturalister-djñ aloqan mjndətterjñ çana onь qalai oqьndaqanьñ aittь. Səz ven js, çaqьь vastama, nətiçəlj qortьndь. Osьlai vo-lu da kerek.

Kəppən vjrgə volu — çaqьь ədet. Dara qalu, çəke çyru, — ne degen əreskeldjk. Çaiьqqa qaracь, ol vьlyr vūl mektepte oqьtaoan. Būl araqqa savaq vjtkensonq keldj. Onьñ əkesj agronom volatyn, audandьq çer və-ljññ onь osь kolhozqa vəkjtken vьl...

Kele-aq Çaiьq valalar men tanьsьr kettj. Əzj çarqьñ çyrdj, kəñjldj eken.

— Mūnьñ ne? — dedj Çaiьq ma-qan, — dep Saqьr səilep tūr.

— Dala qūstarьñ tekseremjn, əsj-remjn. Mьnau kəgerəjn... Mjndətcj-mjz osьlai. Varььqьmьz da əstjр çyrg-mjz.

Ol yndegen çoq, vjz kynj onьmen Çarqsudьñ arçaqьndaqь qona var qoi, sonьñ jcñde kəl var edj qoi, sonьñ jcñde çolyqьm.

— Ne qьr çyrsjñ?

— Әңсәйи.

— Айтқың келмеі ме?

Ған җақына алақ-құлақ қарар түгьр җыгыре җәпелдј.

«Қаитедј өзј?» — дедјнде мен орнында түгьр қалдым. Ақылы белгисіз, қара судың бетіндегі көгілдім қалың җарықтардың көлеңкесі, судың жеңінде дјрјлдегендеі, җыбырлақандаі. Күн төвеге көтерілген, әне айналыр җерге тускендеі, мен де сол суға суығыр җықтам. Үстінде маіка қана бар болатын... Белгілеген ұямды көрјп, ондағы җатқан баларандарды вјр сергјтјр қаиттым. Анасы вјр җаққа кеткен екен, мен барғанда барлығы да орындағынап түгьр, тјлдерің җықатыр, мақпан қарады, мен җас јрјмеіктј угыр алдағына тастадым. Одан җыға бере вјр җас ұялы көрдјм. Қаздың алты җұмыртқасы җатыр екен. «Алса қаитедј?» дер оқтасам да, ватылым бармады. «Ғұмыртқаны уйге арағартып, рјсјгерімің, җарағтың не болды. Одан да анасы оны васын, җарсын, баларандағын әсјрсјп, ер җеткізсјп». Сонымен җыгыр кеттім.

Содан вјрнесе күн өткен соң, Ғайық мені ертјр уйге алыр варды да, мақпан қолға уйеніп қалқан екј дала қазып көрсетті.

— Мұны қаитесің?

— Көрмеімісјң?

— Қасыр кетер ер җеткен соң?

— Қасраиды!

Ғайықтың вұл қаздағы вјзге әҗертәуі ермек болды. Осы күнде үлкеіп әсјр кетті. Үзақ җерге ұсады, тегі қанатын қимаса болмас. Қыс тустј, ендј қасыр кетсе, құр суыққа усыр өліп қалады, Африкаға җете алмас.

Ал, Кәрімнің улесіне тігені құлындар едј, не јстедј? Ғанына варауға қорқады. Теуіп җыберетіндеі, тјстер алатындаі көредј.

Бар вјтјрері оіып. Өзі үр-үлкен болса да вәс оіынды қоімаиды екен? Оі-оі ма, савақты да җақысы оқымаиды. Осылай айтанды. Оны қазы не олар отырағанын вјлесіндегі ме? «Түн

волыр кетті-ау», — дер отыраған җығар. Оны түп болса, вјрдеме җер қоіатындаі болат та тұрады.

Балалардың барлығы да қыран күлкі болды. Ғәміла тағы да тәртјпке җығылды.

Президиумың җанына қатты васыр Кәрім җетіп келді. Ыза көрнеген өзін. Ернін тјстер алған. Қолын түйген. Өңі — сүр-сүр.

Балалардың барлығының көзі оған қадалған. Не дер екен? — Әр қайсының оіы осы. Моіына алмас, не тузетерің мұнымың, дер.

Зал жеі тын-тығыс. Вјр аз уақыт өттј. Кәрім сол орнында қатқан да қалған. Арт җақтан вјреулер күліп җыберді. Тәрізј, «мұнысы несі?» — деген воіу керек. Күлкі җыққан соң, күвјр көвеіп балалар ұи-си вола вастар едј. Ғәміла үстелді тықылдаты да, — «Кәрім сеілеіді», — деуі-ақ мұң екен, ол кјлт вүғылыр, қатты васыр үйден җықты да кетті. Оі мұндағылардың не дегенің вјлген җоқ, тек қыран күлкі-нј естјді.

Көсede келе җатыр өзінен өзі езу җығылды. «Мақпан не болды. Сын деітің сын да емес қоі, ұят болды». Осындаі оімен ол тоқтай қалды. Неге кјдјрді? Қаитер варамақ па? Ал, қаитер варды деік... Қавақты сәл, есіктен кјгіп едј, ескің вайқамды, әр-бері түгьр едј, вјреу көгіп қалды да, җанындағыны тыртті. Вјреуден вјреу естјп, балалардың көрејлгј вүғылыр қарады... Оі, үндеместен әлј тұр, вјр кезде вјреулер күліп җыберді. «Мазақ па? Соләі қоі! Ғоқ, қаитраимың».

Вјрақ, вұ да естене емес қоі. Егер, оны јле-җала Ғәміла келіп, Кәрімнің тынау қылығын оны әкесіне җақыраған болса...

— Тјртј, вұл вүлінетің естене де воіқан җоқ. Балалар өздеріңнің җазда јстеген јстерің аитты. Кәрімді сынды. Ал, вұл соған Ыза волады.

Ғәмілань сөзің Кәрімнің әкесі Қасым јліп алыр әкетті. Оі, колхозда бригадір волыр јстетің. Кесек денелі

мосқал адам едј. Сөзге олақтау воісada, оіындағысын айтёр салыр, қарар отыратын вјр веткеі адам. Қайта, мұндайда адамға Ығ бермеі, сеілеі җәнетің Сәруер едј, кјм вјлсјп, вұл җоы үндемеі, Қасымның сөзіне де құлақ қоімақан тәрізді.

— Ақмақ деімің. Әітвесе не вортты. Бригадірдің валасы көрке күлкі воіқань ма?

Қасымның сөзің Ғәміла воліп җыберді.

— Естене етпейді. Кәрімнің ақылы бар. Вјр җоқысын кесјруге волады, — дер сәіп җымақты волды да, Қасым җайлана вастаған соң җығыр кетті.

Есіктен җығыр вара җатқан Ғәмілань ту сәрттынап Кәрім ала көзімен қарады. «Алдатақты ма мені. Айттың айтёр салады да, артынап мақтамақ. Осы, араң неге үндемеі оты?» Осындаі ойда едј ол, әке сөзі тағы да оны тыстығын алды.

— Саваққа җаман, оі-оі ма, мј-нјң айтса тұлайды...

Қасым атыр тұрды да Кәрімге қараі җыгыр едј, ол җауапдап арасына қарады.

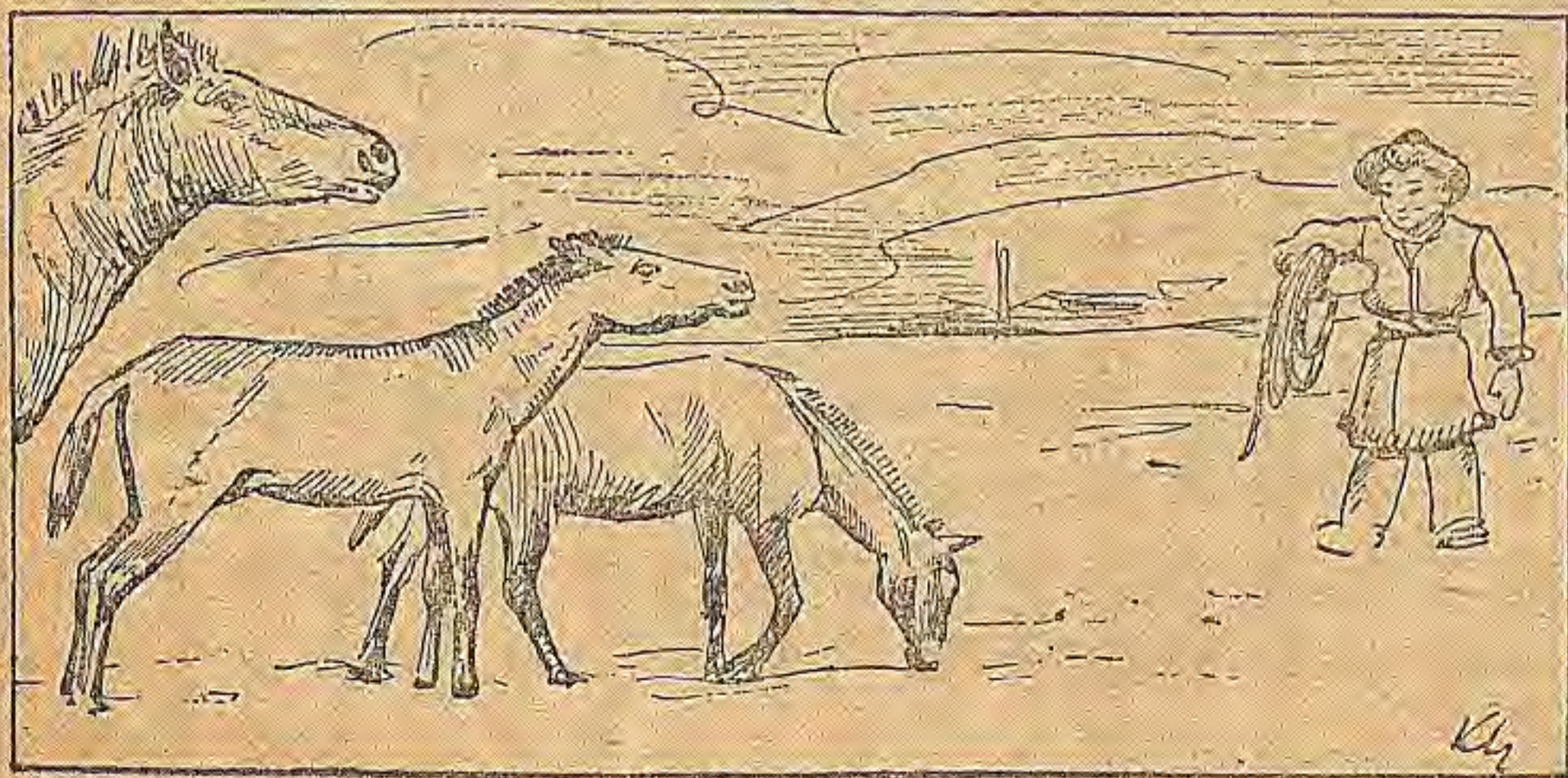
Неге қарады? Ғәрдем кыте ме? Қасым оған қол тігізіп көрген җоқ, сондықтан вугјп де савама. Вјрақ, анау сөздер өтјп кетті қоі, қатасына моіың сұнқандаі вәс оты емес пе? Сәруер не тјлдемеі, не араҗаламай неге оты?

— Көксоққан неме-ау! Мал көрген җоқ па едјң?... О заманнан вұ заман, құлынап қорқанды мен тынадан көрдјм.

Вұл сөзге Сәруер елең етјп, васын көтеріп алды.

— Не деідј, құлынап қорқанды, деі ме? Вұл неге сөз воіқан.

— Әвјр җас төлді мұқалымдерің балаларға воліп берген қоі, кытјңдер дер. Мұны улесіне құлың тиеі ме? Ал, вұл оны җанына варауға қорқанды.

— O, ez nemë-au! O nesj eken..
Közj arar da, anau çarvaqtıñ jıjne
kırğızjır çarvaqtıñ çanına vailar
qoi. Seit.

«Сын айтър отър ма» degendei Sə-
ruerge qararın Qasım, Kərjmge kö-
zjn salır edj, ol mırqm otır eken.

Bül tyndj kəñılsjz ötkjzgen Kərjm
ertenjnde kjtır oqır otırınan ystjne
kelgen Çarıqqa tjl qatpastan, vasyñ
kjtırtan almadı.

Çarıq kyldj.

— Nege kylesjñ?

— Çai.

Kərjm sazırınan kyjmen sırtqa
sıqır kettj.

Sol kynj aspanda ala vül sıresjır,
oñtystjkten suır ızqırtır soqır tır-
ınan edj. «Eñbek» kolhozıñ poselke-
sıñın çan-çarır çazır edj, tek, soltys-
tjk çarında qalıñ qora, oıraq çerler
var volatın... Qandai oimen ekenjñ
kjm vılsjñ, osı oıraqqa qarai asırda
vasır Kərjm kele çattı, qolında çj-
ñjke qıl arqan var.

Çygjre vasır qırqaqa kelgende,
eñjste çarıır çyrgen vjr tor çar-
vıñ kördj. Eñeler çanında çoq. Tə-
rjzj, olardı qırman vasyña çegjır
ketken volu kerek. Öitkenj, poselke-

de balalardan vasır eckjñ de çoq,
vərj de egjñ vasyır, çer çınar, əvj-
gerlenjır çatır. Qıs vılsa taqadı, əvj-
gerlenı kerekte qoi. Kece mırqaljm
de aırtır pa edj, «mal qoralarır çıl-
ma eken, çer çınalır pa, qırman va-
sında asır çatınan asır çoq pa, eger-
de, osıai vılsa, vül çamandırtıñ ıla-
ñ. Qılsın sıretjır qıs keljır qaldı.
Ata-analarıña qolqavıs tıgızjñder»
— dep... Soqın gore, vül mañatta tek
ças telder men ças balalar qana qal-
ınan-au!

Kərjm eñjske tystj. Bırsır əñ sa-
lır keledj.

«Altaıñ ken sıqadı çarvasınan,
Bıjk qız, kezeñ çartas arasınan,
Kök valqa çarqılınan volat sımen
Ot sıqadı soqında kök tasınan»

Qolıñın qarıña jlgen qıl arqan-
ıñ tujñcegjñ cestj de, vırqalır qı-
satır alır eleñ ete qararınan kökala
çaravıñın moıñna salmaqır volır
edj, ol qırtır vjraq köterdj. Vasır-
larır da seskene qaldı.

«Qacırınan menen, tıspeimjñ sen-
derge» — degendei ol əg-vərj qarar
tırır, çaravıñlar kyzdjñ qarar qatır-
vıña toñazırınan eleñ çertj vırt-vırt
yzjır, çaravaraqat çyr edj, kenetten, əz-

gere qararınan tavıqtıñ mırqan kyrcj
olardı ırqına qoımadı.

Alai-dylei qar, vırtı soqınan voran
ydei tystj de, çarır qana tıñırtırda
çyrgen çandıñ nərselerdjñ astan keste-
ñın sıqaradı. Adam da, mal da, çən-
djı te vərj de vasyña rana, çanına
saia jzdegendei. Aırtılınan dauıs
estjmejdj, qararınan nərse köjñvejdj.
Çaralarır çaralarır çarır qarır, çer va-
ırtıai ydei soqınan dolı voran, qarır-
vaqca aıdar, ırırır yırjır, verekesjñ
ketjrgendei. Ekeujñın qavattasın!

Mıñau, maıan çesjır, terekj qıla-
tır, çamırtır çırınan dolı daulda vjz-
djñ Kərjm qaida vırtı eken? Çar-
vıñlar qaida, daul onı qaida aıdadı
eken? Adasır qaldır qoi. Adasır qı-
tersjñ, esjk pen tırde çer köjñvejdj
kettj.

Qar! Dauısta estjmejdj. Varırır da
gu-gu, üu-cu, alai-dylei, astan-kesten.

Toqta, tavıqtır dıvıs emes, adam
vıñ estjle me, ne? Çoq, kjsjñegen
dauıs tırjzjdj qoi, vjzjdj çaravıñlar
ma? Bırtır pen suırqa tıselgen sar
vaırtır eñelerjñ çarırınan-au, çarır-
larır! Kərjmce! Adam qoi! Qaida
qaldı, sıgarır voran qaida atı eken
onı qarırınan!

(Çaravır var).

Q. TOQAI

ÇYLTİRAQIANNIŃ BƏRJ ALTIN EMES

Tıngj vauda ırır oınar çası qanat kövelek
Çyrgende ırır olai-vılai vaudı aınala döñeler.
Kördj qırda vjr nərseñ çalt-çült etken çaltır.
Saulene, çırtır qarır, veine çıldır çaltır.

Öuelden-aq ədetj qoi kövelektjñ kökemdjkke vırılgen,
Varır da tez çandı ystjne əlgj zattıñ köjñgen.
Ol köjñgen çolılardan sənvejdj qararınan ot edj,
Qonamın dep tystj əlekke, kyjdj çarıır, örtendj.

Tatarıdan audarınan: S. Seitov

QAPU ET

(QARINDASTIŃ QATI)

Aqa çan, var ma esjñde?
Vokzal. Poıız. Qalıñ çırt.
Men vagonıñ jıñde,
Sen kjre almai qaldıñ sırt.

Sjlkjne tartır paravoz,
Çönelgende qıqılar.
Men çılaqın vala kez,
Oramal tastır, köz sulır.

Balalır dep, sol jstj
Əlj ökjñem, ııalam!
Qır ta ketu tırtır,
Qıñda eken ııadan.

Sonın qatır kömedjk,
Çan qırsınan tatu ek.
Çırtır aır, ıaqıt çoq,
Kec aqatır, qarır et!

Bzasın qarar, tentektjñ,
Deısın qoi kyjır, sen ras.
Kylme, tısjñ er çettjñ,
Oquım vjtj, men vıac.

Men egemjñ əmjrdj,
Əmjır sulu, əmjır çat,
Əmjır egı — köjıldj,
Köjıldj eñbek — raxat.

Maidandıñ, çan aqa,
Dərjgerlj çarır sırt actım.
Söz jıñde qona ma?
Men voıenni vıacırın.

Sanalır qandai tırtjrtj,
Mındaqır tırtır, sıjktj el,
Çaralır keljır, sau qatır,
Neler çarırın çjgıttır.

Çarasın çazır, em çasar,
Əzjl aıtır kyldjır,
«Qoc» aıtı — qandai raxat,
Əmjırge qatır tırtır!

Kelmedj dep, ırırır,
Kec aqatır, qarır et!
Maidandıñ tastır dırtır pa?
Qarındasın öjñed.

S. Dauırbekov

ОНЬН АРМАНЬ ОСЫЛАІ ОРЫНДАЛДЫ

Paul kyndegj vos uaqybyн Cивulmen vjрге сурjр, соньн сұмьсьна көмектесумен еткјзетjн. Cивul Pavldjн көрсјсј, radiomontör volьр jsteidj. Kөседе qazdai тјзjлген ваqаналардьн васьна сьоьр Cивuldjн сьмдардьн қалқауь, керек еікен yige provodka сурgјзjр, radionь leзде сөіlettjрjр qоіиь Paul syietjн өнер edj. Bykјл әлемнjн кјлтj Cивuldjн qоьнда сияқты volатын да тұратьн Paulqa. Eger Cивul ваqаналың васьна сьоьр сьмдарqa vьіьrsa, қыгдақты адамдармен тјлdesuge volатындай көруеј edj.

Provodka сурgјзу yejн кейjр yилерге кјргенде Cивulmen ekeujн yі ielerj silap, qarsь alатындаqтан «сұртqa syikјmдj өнер тек radiomontör volu» деп оілайтьн. Кейjр yі ielerjнjн Cивulqa, vјздjн radiomьз пасар сөіleidj, tyzer берujнjздj сұраимьз, деп өтjнulerj de Pavldjн radiomontör voloьсь keletjнjн арттыра берueј edj. Özjмен vјрге оінар сурgen balalar кјм voloьсь keletjнjн айтьsqанда, Paul radiomontör volудан қаqsь өнер қоқ деп таласатын.

Paul кјкентайынап syigen өнерjн кyппен-кyнге қаqsь yіrene vastady. Radionь сөіlettjрjр qоіи Paulдьн да qоьнап keletjн voldь. Vјraq, оны Cивul сияқты radiomontör атаqып алуьна қась tolмай keldj. Sonda da ol, Cи-

vuldьн ваqылауьмен radiomontörлjk сұмьсть кейде атqарьр та сурdj.

Қаңа kvartirge аусqаль Pavldjн yіjне radio орнатылqан қоқ volатын. Vјр кyнj Paul керектj заттардь Cивulдан сұрап алдь да yіjне provodka сурgјзjр, radio орнатыр алдь. Кеке Paulдан басqa yіде отьрqан ескjм қоқ деуге volar, әсјrese, balalarдьн varьoь да асыр сальр оінар, көсенj қаңqыртьтjуда. Bұл mezette Paul yіде, ystelge syienjр, tereң оіqa vatqan yлкен адамдай аq қоғарьдан көздj алмай tesjle qarap отьр edj. Cьпын айтqанда Pavldjн vұл отьрьсь өзjнjн өнерjне syisjнjр, radionь сайратьр qоіqанына masattанu volатын. Оны ystjне radioда оіналыр қатqан музикалар, сьрqар салqан тамаса әндер қас Pavldьн талавьн құттықтаqандай.

Ось kezde оны сұмьстан қaitqан rapasь кјрjр keldj. Yige орнатылqан radioqa көңjл vөle qоіqан қоқ, balasьның mezgјsјz uaqьtta yіде отьрqанына тапырqaqандай voldь. Sonda Paul:

— Papa, мен radiomontörлjk сұмьсть yіrenjр алдым. Radio uzelden rұqsat алыр yige radio орнатqан өзjм, olar да quandy — деп maqtandy. Balasьның талавьна quandy да, өзjнjн valalyқ саqьнап аз әngjme айтьр verdj әkesj.

— Qalqam, sender ваqыттьсьыңдар. Tүрмьстьн қыпсылqып vјlmeisjnder, talaptарың тасыр, jздеgenderjн өнер. Vјздjн valalyқ саqьмьздьн қалай өткенjн айтсаңсь. Kedei edjk. Vјр semiaда 6 қапыз. Әkemjздjн қалqьз таpqан volmасы, тавьсь кyп көгјске қетpeucј edj. Sondьqтан да менj 14 — 15 қасыннан аq кјсјге қалдадь. Vјreudjн сұмьсьн jster, talai-talai талаq сөdjм. Baltасылqыть түрмьстьн қьсьтьмен yіrendjм. Sender сияқты, dariada сyзген valьqtai, erkjн өmјrде ваqытть түрмьстьн өнерге, vјljmge iteгaneleujmen yіrengem қоқ.

Мауңьрар ұықтар қатqан Paul radionьн даусьмен оіандь.

— Тыңдаңыздар, Mәскеуден сөілер түрмьз, деп vastady да radio SSSR Ұлы Советjнjн «SSSR дың мемлекеттjк еңбек rezervterj тураль» Ukazьн verdj. Paul vұл Ukazдь ертеңjнде газetterден де оқыр, көңjлjндегj армань орындалqандай quandy. Саqьру vastalqанын yіде отьрьр таqь да radiодан esjttj.

...Саqьру punkjtj. Qalanьн түс-түсьнап қастар lek-legjмен keljр қатыр. Әrkjмнjн әrtьrlj маqsаты var. Vјreulerj паравоз macinisj, vјreulerj sleсар voloьсь keledj.

Ұрандармен, көсемдердjн портретjмен, гylмен vezengen vөлme. Tөrдегj қьзы vұл қарqан ystekj қақалай отьрqан саqьру komissiasьның mycelerjнjн алдына talai қастар keljр, өtjр ketjр қатыр. Mјне komissia алдында сұңqақ voіь, ағықтау kelgen сарь vала тұр. Bұл Paul. Komissia mycelerj оны ағызып оқыр сьоьр, тыrlj сұрақтар qоідь.

— Kјм voloьн keledj?

— Мен radiomontör voloьm keledj, sondьqтан vailаныс FZO qa alulагыңыздь сұраимьн.

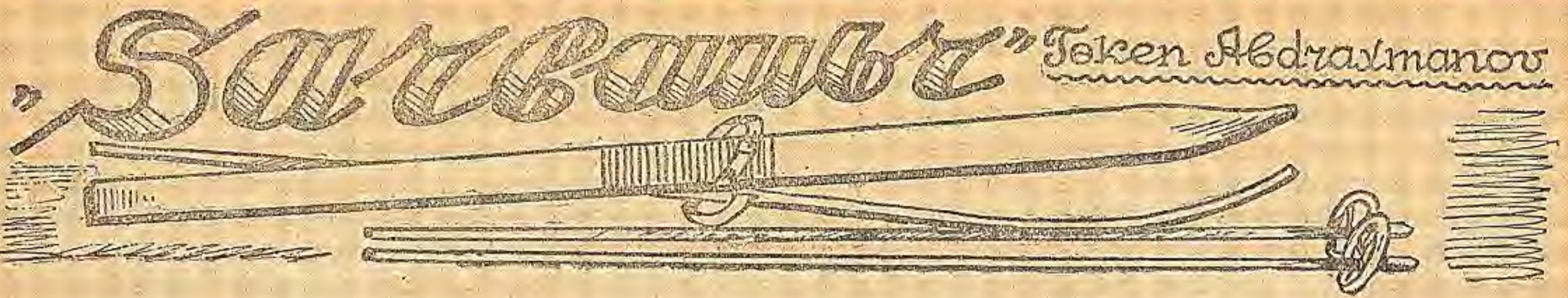
Сурегj tulap тұр. Dәl ось minutte оны оіьнда ekj сөз қарьсуда, «ала ma, қоқ pa». Komissia еңбек rezervасын дайындайтьн мектерке оны альндандьқьн estjdj. Maqsаты орындалqан Pavldjн тұла voіьн quаныс кернер, өmјrjнjн қаңа satьсь тураль әkesjне айтьр тұр. Әkesj Zvәgјntsev Ivan Cөңjл өндjрjс қалq komissariatьның тјgјн fabrikасы құғыльсьнда valtасы volьр jsteitjн.

Bұл қаварqa Zvәgјntsev қoldas та quаныр, valасын арqадан қақты.

Q. Mьнqанов.

1-dekabrden Alma-Ata FZO vailаныс mektevjнде 200 adam оqы vastady. Surette: Mәster, QK(в)P kandidatь R. Zaharov (sol қақтақты екјncј kјsј) „Morze“ apparatusьны қалай сұмьь jsteitjнjн қәnjнде оқысарqa tysjнjk берjр тұр. Soldan оноqa qarai: N. Baіmьoqamvetov; A. Aqьlvекov, A. Polunina, N. Sembaev, V. Ceskidova қапа X. Baіvosьnov.

Qamza, kinodan qaitqanson, vjt çorğa attanatın adamdai, әvgerlenjр әzjrijk çasadь. Саңқасына қаңадан ваи тақыр, аiaқына kijр көгjр вартai bastadь. Саңқасын әлде несе аудагьр, mailap syrttj. Соittjde ol apasьна:

— Ара, таңертең өзjнjз түрқан kezde менj de oiatьр çjберjнjз, çарai-та? — деп төsegjне вагьр иiқыға kj-rjstj. Апась «qaida varucь edjн?» деп сiраiып dese de, valasьның ветjне дақ-қысь kelmedj. Süramadь. Тек, çараидь сығақым degendei icarat vjldjrdj.

Erteңjnde таңертең:
— Al endj jlesjр көг maçan, — dedj ol qasьndaқь çoldasьна, Zerger-djн çetjне сыға vere. — Менjн саң-қамның jzjnen aumai сығai вег, өзjм çol vergende volmasa, алға tysemjн деп dәmelенve, «Сағуауыгь» дың qalai зьтыраiынып vjlesjн qoi.

— Bastasaң, vasta. «Сағуауыгьн» vugjн тьм таiçanaқтар түг eken. Ең агьсь maidь воiына көvjрек sjңjрген сығар, soma dedj çoldasь.

Büdan соң ol ekeuj көрке deijn соi-lespedj. Таңертеңj салқып ауаға сыг-сықыр, çyздегj çairаңды саңқалы ekj vala көvjк qarda сығқыр keledj. Çаңа tysken кyп сәulesjне сақыльсаң аqса qar anda-sanda аq кyмjстеi çыт-çыт etedj. Кyп пiрьнан иialьр, olar keide көzjн қьсатып тәгjздj. Тоңазьдан de-nesjн çытu ycyн, erte oianьр, иьсьр қо-пыр çyрген vjг top voz тоғайлардан vasqa qar ystjнде qaraiçan әlj ectene çоq. Olardyң jzjnen vasqa qar vetjне әlj daq та tyspegen. Әне, endj çana қьстақтың оңtystjгjне qарai ekj jz, tartьloçan сьmdai, minut саiып изагьр ketjр varadь.

Өzjнjң çаңа саңқасына кyджктенген Qimac, «vastasaң, vasta»—desede, ke-le çатыр azdap qovalçьр та qoiadь. Ol «Сағуауыгьдың» qiрia сьгьп, өнерjн ves sausaқындаi çақысь vjletjн edj. Tүгқы изып, enj tar, salмақы çеңjл, jsj тьқыть, аqась — emen «Сағуауыгь» qar ystjнде мiз таiaқса аqатып. Bül саңқаның өзjндjк тарixь var. Ol ть-пау:

Ol, talai qiып kezenderden asqan, talai çerdjң qатып vasqan, talai qarьь voranda çortqan, aqfindermen arada-қы игььса qatnasqan саңқа edj. Qam-zaпың аqась вьльгь армия qатарьнда çyрдj. Finlөndia мен ekj aradaқы vol-

çan игььса qatnastь. Aqfinderge aiaу-сьз соқыр verdj. Ol саңқамen өte macьқ çyретjн edj. Игььс kezjнде саң-қамen çyгjр nelер çauарть tapsьrma-lardь оғьндадь. Armia qатарьна kel-gennen вегj tepken оның vjг yireп-çjktj саңқасыь var volatьп. Ol ось «Сағуауыгь» edj. Саңқасын ol, ать se-kjldj, өte çақысь көретjн, кytetjн.

Ol игььс aiaқталçan соң, çеңjспен elge qaitь. Çақысь көретjн саңқасын tastamai, komandirden сiрап ala qait-ть. Оның ондақы оiь: yjндегj jнjsjне оны қьмваты podarka etpekçj edj. Qamza da аqасының әkelgen podar-касьн аqтарьлqтай, саңқымен çyрудj өte çақысь yirengen volatьп.

— Saçan Armiaдан әkelgen podar-kaм ось, — dedj аqась Qamzaqa, саңқаны вегjр çатыр, — аqас eken деп qomsьна, аqас volsada talai tar ke-zeңde çаңқа serjk volçan аqас, ekj-нjң vjгj emes, vjrdjң өзj. Eger өзjң çyге vjlseң, vül qalai сығқыды vjledj. «Qар, саңқамның keseljnen qalyр qoi-дым-au dostardan!» — деп aitpaisьң ec qacan. Esenдж ec kjmge çjbermei-dj. Тек тjлjн vjл, тjлj degenjм texnika-сь. Kytjр иста, сьндыгьта. Аqаң мiнь Armiaдан әkelse, сен Armiaqa qaita apар. Сен de vüçan mjнjр çорьqтар-qa attan. Aitpaқысь, ças çjгjтjм, өgei-sjтpei anda-sanda өzjме de tevuge ve-gjр түг.

Көр изамai Qamzaпың çаңа саңқа-сь valalar агасында көзге тьстj. «Ақып

атақымен сөз өtedj» degendei, саң-қамen çyруde Qamzaпың өзj de өң-gelerden daralana vastadь. Саңқаның çgçei-tegçeijн аqасы aitqan texni-касьн әvden yirendj. Basqaqa vas vәigenj vermeitjн voldь. Тек онымен өз çoldastарьның jcyнде тең tysjр çyг-ген ось Qimac edj. Ol da саңқа çа-гььнда Qamzamen qатар keljр, таи-дан аqасын qarlamai tysetjн edj. Bj-гаq, әlj ekeuj çekpe-çekke keljsjр көрген çоq. Ось çekpe-çekke Qam-za көртен qumar. Оны dosь да seze-tjн. Sezetjн de өз кycjн salмақтар vaiqaitьп. «Сағуауыгдаi» саңқасы çоq-тықына қьнçьлатьп. Sondai саңқаны ар-ман etetjн. Оны сол армань çақында оғьндады: мектепке әkeljngen 6 çаңа саңқаның vjгj XX çыдық toi кyнj Qimacqa siqa veгjлgen edj. Оны çаңа саңқасына dosьның исьпысь да дөp keldj.

Kece savaqтан qaitьр kele çatqanda:

— Qimac, — dedj Qamza, — erteң Qьrқatasqa сығсақ qaitedj? Саңқа-ның çyгjсьн vaiqaiьқ çана «Uçqattь» da qoian qalyң voladь. Kynджz ьlqi kebekte тьқыльр çatadь. Mymkjн qoian соқыр алармыз. Sen аңсьның valasь emessjн ve, vjletjн сығарьың?! Qoian keide kevegjнjң ystjне саңқа мен keljр qalçan kjsjнj sezveidj de. Qorqaq vaiçus qaida qacарьп vjлmei sasqalaq-lар qaladь. Çaiь kelse, соңьннан çyгj-redj. Tjptj, keide саңқа kevegjнjң ystjmen өtjр te ketedj. Ondaida vjг sjlkjнjр tastap, артында зьтыр vara çatqan qoiandy көresjн. Qьзық emes pe? Su çyрек vaiçustardьң çанып saq-tар qalatьп тек vüta мен vьrgen. Keve-gj vüta vьrgennjң arасында volsa, oçan varu da qiып, dәl mөлcerlep көгу de qiып. Al, qoiсь, çoianь qиrььп. Vara көгермjз. Qanc көzjр таиқа сықыды keljseiьkçj!

Ekeuj, varudy keljsemjз деп kele çатыр vüгьп esterjнде volмаçan vjг сопы oйға исьрадь. Bjг қьзықты kelj-sjмге keldj ekeuj. Ol тьпау: erteң Qьrқatasqa ekeuj çana сығадь. Өңge dostardan eckjмdj ertpeidj. Çana çо-гьqтарьның мән-çaiып өздерjнен өзge ec kjм vjлmeidj. Keljsjмдерjн көрке çaria etpeidj. Ekeujнjң ol qiрia сьгь өзjр vjzge de mөлjм emes, vjлmei-mjз. Qamza aitqandai, vara көгермjз.

Qьстақтың оңtystjгjне qарai созы-

qan ekj jz əlj ūzaruda. Təlqında çuzgen qayıqtai, tolqı vasyr sañqalə ekj vala qar ystjnde sьrəp keledj. Qandai tamaca!

Ekj sañqalə jrkes-tjrkes keledj, ozьp kelkenj çoq. Qamza qancama ekj vjlekke kuctj salьp-salьp çjvereijn desede, sert vūzqьsь kelmedj. Tjptj Qımacьn ozьp ketpesjne kjm kerj? Ərj uədəde tūrmaı, ərj qalьp qoısa, tjrj masqara emes pe? Onьn ver çaqında, çoldьn qıbn kezeңderj əlj jlgerj çatqan çoq pa? Kəmbə Qьrğatastьn vasy volsa, ol Zergerden 5—6 saqьrьm çer. Zergerden Kək özekke deijn çazьq dala. Ekj sañqalə osь çazьqta keledj. Kək özekten ötken soң qьrqa — ər vastaladь. Sañqalьlar Qьrğatasqa vatьs çaqьnan, vjr qoınaudь ərler vağьp sьqadь. Qamzany Qımacqa aıtatьn «Ucğattьsь» osь qoınaı. Qьrğatasqa sьqı camalь terleudj tjlēse de, qaila tysu öte oңaı, oңaı emes au öte qьzьqtь. Onьn terjskeı vetjndegj ūzьp çonmen ekj saqьrьmdaı eñjske qarap toqtamastan aqa versjn. Tek vıbnьndь verjk ūsta. Osьlaı sañqamen taudan tysj kele çatqan kjsj, qayıqda otьrьp kolde çuzj çyrgen kjsjmen vjr sekjldj. Ekeujndegj jckj sezjmder vjr voladь. Vjreujne qayıqda otьrьp suda çuzu qancama qьzьqtь kərjnse, ekjncjsjne sañqamen taudan tysu de sondaı kərjnedj. Bül armandarь oğьndalьsьmen olardьn jckj dyniesjne ərgerjs kjredj. Baqanadan verj qьzьqtьn kolēkesjnde ūıqtar çatqan qorqьnьc sezjnj oıanadь. «Qayıq auьp ketpese igj edj, sañqa tasqa soqьpasa igj edj» degen qauьp tuadь olarqa. Çaqada sьqqanca, tau etegjne tyskence asьq voladь olar. Ərine, vül, kəvjnese, ər ərerjne senveitjnderdjn qorqatardьn jsj. Qьrğatastьn ərj Zergerge deijn sozьlsa da, vjzdjn Qamza men Qımac qьncьlar ma! Tauda oınaqan kjkteı, oınaqьsь keljр, keide sekjтр, keide otьrьp eñjske qarai aqa vermēs pe edj.

Ekj sañqalə Kək özekke keljр toqtadь. Carcaı degennjn əlj elesj de vjlnveıdj. Qaita baqanaqьdan kərj voılarь çazььp, serjgjр qalojan sekjldj. Toqma koilekterjnjn sьrtь azdap qana vulanaıbn deptj.

Azdan soң Qamzany vjr jzge kəzj tystj. Tanьdь, — tylkijnjn jzj. Çoldasьna aıttь. Çoldasь aңsьnьn valasь ekendjgjn kərseteijn dedj me, qalai:

— Osь jz — tylkijnjn arlanьnkj me, çoq ölekejnjkj me? — dep sūradь odan.

— Jzdjn enj çoq kərjnedj, aıtu qıbn. Əitsede, sañqanyjn jzj volsa, ystjndegj kjsj turalь vjr ekj sөz aıtar edjm.

— Qandai sөz?

— Sañqanyjn jzjne qarap, ystjndegj

kjsj çaqьsь çyre me, çoq pa aıtuqa voladь. Al, tylkijnjn jzjne qarap qandai tylkь ekenjn tanımn degen senjn qısnьnə çuvm var. Vola qoıar ma eken.

Qımac əkesjnen estjgenderjn aıttь: — Arlan tylkь aıağьn tjk, qadar vasadь. Aıağьn kətergende de tjk aladь. Qardь sacraıdь. Al, tylkijnjn ölekejn cūbalanqь, aıağьn syirete vasadь. Qardь jlgerj sacьratьp otьradь. Sonda mьna jz arlan tylkijnjkj, kərdjn ve jz qolmen qoıqandai. Onьn qıbnь, zəljmdjgь osь jzjnen aq kərjngendeı emes pe?

Qazjр sañqa çarьsь vastalmaq. Ekeuj ьldi emes, ərge kəterjlgelj tūr. Nege vūlai? Qamza men Qımac ərderjnjn kucterjn sьnaı ucjn nege osь Qьrğatastьn ərjn taңdar aldь? Kecegj keljsjmnjn sьrь osь ma edj? Ia, osь edj, taqь da var. Tauqa sьqı, taudan tysu çazьqtaqь çyrjsteı emes, asqan severljktj, belgjlj ədjstj tjlēıdj. Mūndaıda qara kyc iesj emes, amal — aılasьn tapqan ozadь.

Olar ūzaq tūrmadь. Qьzqan denenj suьtqьlarь kelmedj. Sөz artь keıjnge qaldьrьldь. Sөıttj de olar, əlgjndegjden əlde qaida kuctj ekrjnmen enteleı sьrəp çyrjр kettj.

Kər kecjkreı ekj sañqalə Qьrğatastьn ūcra vasьnda tūrđ. Əzderjnjn Zergerj de, alьstaqь Qara su qьstaqь da iek astьnda sekjldj. Baqanaqьdaı emes, ərderj çyrjр kelgen, aıl çaqtaqь arpaq çazьq dala qaracūbarlanьp ketjтj. Qara qıbnь malqa tolьrtь. Kynmen vjrge kəterjlgen qьstaq ystjndegj kək tytjn de alьstan kərjngende sondaı əsem, sondaı sūlu...

Qamza sañqa jzj turalь vjletjnderjn tau vasьna sьqqan soң aıtamьn degen edj. Qamza da soqan keljsken volatьn. Vjraq aıta almadь. Tjptj dosьnьn tьndaqьsь da kelmedj. Ol kənjlsjz, ol Qamzadan keıjn qalьp qoıqanqa ūqsaidь. Ol ər kycjne senetjn edj qoı, mūnьsь nesj? Ol qьncьladь, ne ucjn? Qamzadan qalьp qoıqanьna ma, əlde sañqasьna ma? Çoq, ol dosьmen teң tysetjndeı sañqasьna kənjlj syjngendeı. Əlde Qamza sьqqan çolmen sьqraı uaqьttь ūttьrьp alqanьna ma? Çoq, oqan da emes. Əlgj su çyrekke, ər almaı çyrjр, asьqьsta aıaqa calьnqan...

Kək özekten sьqa vere, Qamza «Besjktjn» ərler, çotalar kəmbəge tote tartttь. Ondaqь oıb: vjr kelkj çyrjs saqtau edj. Al, Qımac Qamzadan qalmaı «Bestjge» deijn kəterjldj de, «zьr etjр» «Ucğattьqaj» tysjр, salanь ərler, kəmbenjn vatьs çaqьnan orap sьqraq volđ. Bül eskj soqraq edj. Qımacьn çyrjsjndegj kezdeı soq qьsьq osь «Ucğattьqaj» «zьr etjр» ty-sujnde kezdestj. Qavьrəqalar, eñjske

qarai aqьp kele çatqan Qımacqa vjr qoıan kevegj ūsьradь. Vjraq, onьn kəzjр qoıanmen jsj çoq edj. Sonda da sьvdьrdь estjgen qoıan kevegjnen sьqqanca, sañqalə kevektjn çelkesjne keljр qaldь. Qoıan kevegjnen endj sьqa verem degende, sañqada calьndь. Kevək oıbnьp kettj. Sañqalə da qıladь. Sañqa astьnda qalьp qoıanьn ekj aıağь sьndь. Oңaı olça volđ. Vjraq, kenetten ducar volqan olçaqaj Qımac qanvadь, aculandь. Çəqьlojanьnan vıbnь, sañqasьnьn vaıbь yzjlgennə ol öte keıjdj. Vjr talai uaqьt ətj. Qoıan qıbnь vəgegenjmen qoımaı, endj ərj çyk volđ. Tastar keteıjn dese: ərj qaitarda vıbnь, ərj, əıteujр, Qamzadan tau vasьna soң sьqatьn volqansonq, sьltau — vetke ūstaitьn vjrde-me kerek. Ol osь qoıan. Sonđqan qaldьrmaı arqasьna taңьp ala çyrdj.

Osь sergeldenmen çyrjр ol Qamzadan Qьrğatasqa 15 minutteı soң sьqtь. Alaida, onьn esesjne soqьp alqan qoıanь var emes pe? Çoq, Qamza onьmen esepespeıdj. Ol kecegj qol alьsqandaqь uaqьdaqaj vaqьnadь. Onьsь zaңdь da. Qımac ta qarьsь kelmeıdj. Tek ol əlgj su çyrektn keseljne qьncьladь.

Çarьstьn vjrncj çartьsь vjtse de, əlj ekjncjsj var. Ol arqanь qarlamai taudan tysu. Bül anadan kərj qьzьqtь.

Sañqalьlar çotada edəujр çyrdj. Təqrekte kərjngen ər nəselerdj sөz ettj.

— Anau arqardь qaracь, — dedj Qımac, kenetten kənjldene, Qьrğatastьn kungeı vetjndegj Qьzьltas taıbnə qarap. Qamza da Qьzьltasqa qaradь. Vjraq oqan ec nərse kərjnvedj. Qьzьltas Qьrğatastan vjr talai çer edj. Onьn vasьnda çalqьz arqar tūr qoı, arqar tovmen çyrse de kəz çetjр kəre almastai edj. Bül Qamzany oıbnə kelmedj. Ol tesjle Qьzьltasqa qaradь. Aldandь, Qımac ceksjlesj qatьp kyldj:

— Əne-əne ūcra tasta tūr. Qarasacь çaqьslar.

Qamza kyıjр-pjstj, qanca telmjр-

se de es narsenjkore almadь. Ol qaralandь. Onь aldandь Qimacda vьr qьzьq volьr kьrindj:

— Aiaq astьndaqь arqardь kьrmei, aьsqa qaraunь, — dep ol taqь cьmia bastadь. — Caqda jzj turalь vaiandamaqь casacь, soilecj. Arqardь tanьmai tьrqaп kьsj, jzj qalai tanidь eken, kьreijk.

Ərine, Qimacьnь mьnьsь əc alu edj. Əz jckj dyniesjndegj sezjmdj oqan da tudьru edj. Solai da ettj. Dosьnьnь aqьrtьtьqьmen paidalana vьldj. Qimacьnь arqar dep tьrqaп — qastarьndaqь kerege tasqa qoldan oьr salьnqaп arqardьnь keskjn — suretj edj. Qandai

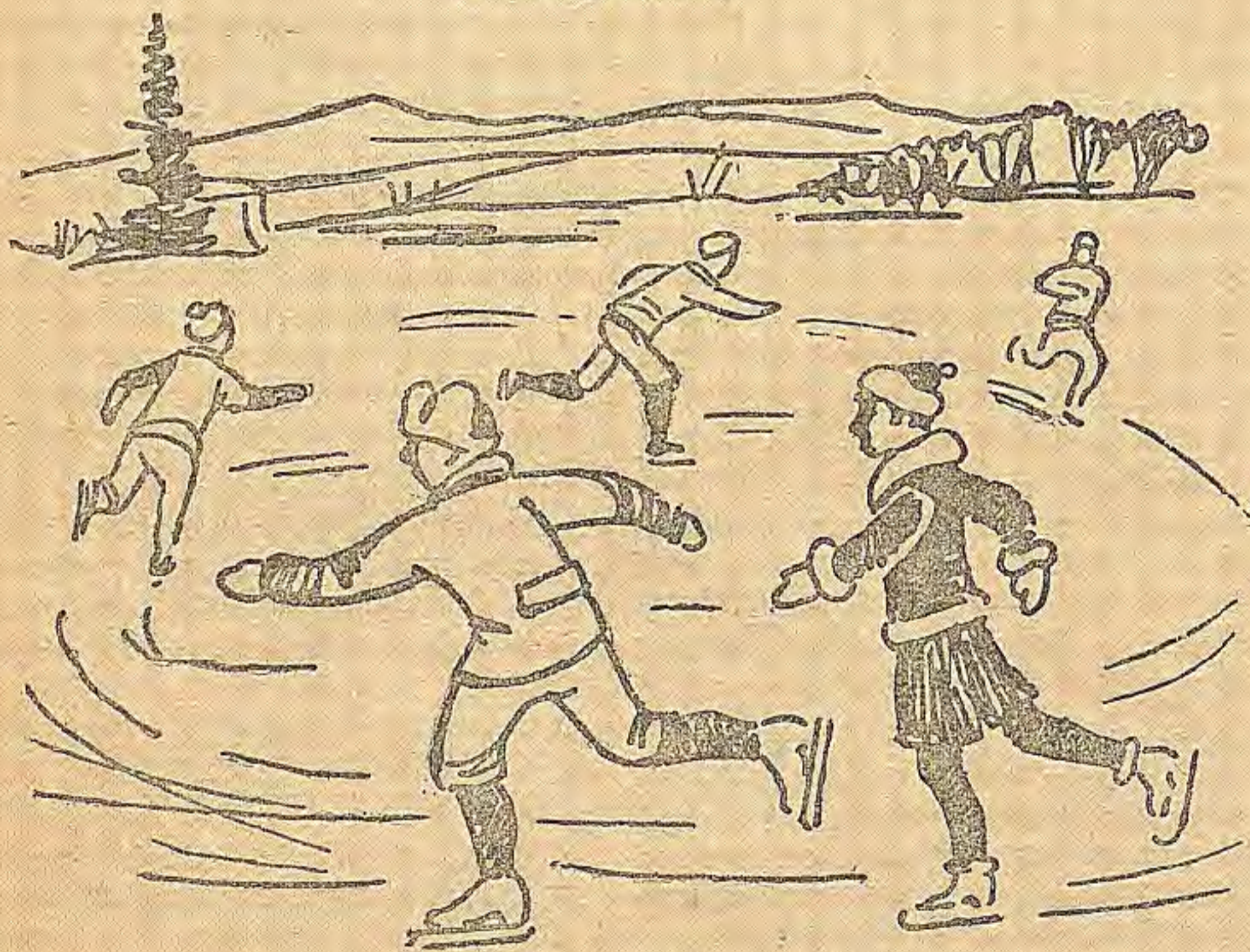
sever kьsj oьr saьqan! Qai zamannьnь eskertkьcj eken!? Suret Qamzaqa sonca unadь. Ol qunьr kettj. Caqdasьn tastar, ol tasqa cьqьt. Taiarpen kerege tas vьtjndegj qardь tьmen sьrqtьtь. Arqadan cьqarь cьgьrjьr kele cьatqan ekj kьjktjн keskjn oьrьrь. Qandai əsem! Qandai sever qoldьn taqvasь!

Sonьmen vьr azdan son ekeuj taqь cьgьrjьr kettj. Ekeuj qaita salьsьmen kьrgenderjn oqьtucьlarьna aitadь. Kьktemde ekskursia casar, dostarьn ertjьr osьnda taqь keledj. Əzderjnн osь cьrjsterjn sonda sьz etedj. Qamzanьn arqar kьrem dep, Qьzьl tasqa qaraqa-

пьн айтьр, вьрj kylьsedj. Kəzjьr solqьn kьrjngemьn, vьl əzj sonda vьr qьzьq-tь əngjne voladь. Aitraqcь Qimacьnь qoian soqьr alqanьsь. O da vьr ertek emes pe? Vьrj sonda aityladь.

... Tys auqan kez. Ekj caqdaь Kьk əzekten ətjьr kele cьatьr. Vьreujnн arqasьna taqdan qoianь var. Toqьma keilekterj əvden vulanqan. Qas, kьrjьrjьrjьne aq qьrau onpaqan. Vьraq, ystj-vastarьnda cьuqan qar cьoq. Ekeuj de Qьrقاتasban sьrjнvei tyskenge uqsaidь. «Sarvaunьrqa» taqь vьr cьaqьsь se-rjk qosьlqan tьrjzj. Vьl kele cьatqandar vьzjн Qamza men Qimac edj.

СЬРОЈАНАҚ

Zьmьraidь sьrqaпaqьta,
Kьz jlespeidj aqqanda.
Oinaq salьr, mьzda oinar cьr
Mьrat, Kьrjm, Maqpal da.

Ersj-qarsьl tolqьndanьr,
Qurьc dene teьseljьr,
Zьr cьgьrjьr, cьz qubьrьr,
Ketkendei mьzda eьserjьr.

Qol unьstasьr, qatarlasьr,
Sьrqaпaidь, vileidj.
Ainadaunь kьgьldjьr mьz
Aiaqьt eсvьr jmeidj.

Oina mьzda, sьrqaпaq tep!
Denelerjn cьnьqьsьn!
Senderdei vor zьmьrauqь
Əngeler de qьzьqьsьn!

S. Baisalsekov.

OTLICNITSA MAISARA

«Aqьldь vol, qaracьqьm!» —
Dep cьqarьr saldь ana.
«Cəraidь» — dep mektevne
Ketjьr vara Maisara.

Qurmetteidj mьqaljmjn,
Tolqan aidai oi, sana.
Appaq cьzj, ətkjьr kьzj
Otlcnitsa Maisara.

Belmesjne sən kьrgjzgen
Gramota qaqazь.
Odan quat, cьger alьr,
Vьljm kenjn qazadь.

Cьlvjreidj, nьr cacadь,
Galstugj cərasa.
Sol sekjldj qubьradь
Maisara da tamaca.

Sьrقاتadь, ən saladь,
Tanđanasьn dausьna.
Ərj jsmer, ərj vicj,
Otlcnitsa Maisara.

Nьrlandьrар vьljm vezep,
Cənaidь əmьr, cəsara.
Oquda ylgj cəldasьna
Otlcnitsa Maisara.

M. Xьsaibnov,
(Peitpavl qalacь)

BET ACAR

Опън аъ Qalaulь edj. Ekeumjz djn тапъсумъ да чоq çerde boldь: tjtj osь çubь çaldardь jçinde-au vjr çaq-tan çolauçьлар, парaxod ystjnde kele çattьм. Kaspi tenjzjnь kөгjldjг тьстj vetj tolqьр çattь. Bjr mjngen парaxod osьнь ystjnde qalqьр, tolqьндардан ьгqьр asьр kele çattь. Poluvaqa çьqьр tenjz çaratьльсьн tamacalar tьrçandardьн jçnen sol çaq ьqьнда varmaqтай derljьk ylken menj var, aq-qьva çjgjt menjь kөгjme erekse kөгjndj. Опън çьль çьraь, var пәsege de kyljnder qaraitьн kөгj menj erjьk. sjz tartqandai boldь. «Osь çjgjtjn jçndegjsjn vjler me edj» degen oi-qa keldjм. Qoicь, көр sөz ne kerek. Ekeumjz ьzamai-aq тапъсьр kettjьk.

— Аьтм Qalaulь — dedj ol.

— Saqa çalasyна varam, — dedj өзjnьн vet aьсьн vjldjгjг.

Ne ycjn vара çatqanьн, qai çerde tuqan adam ekenjн парaxod jçinde-aq vjldjм. «Çьlqь kjsneskence, adam soileskence» degen maqal var qoi. Sodan vastar ekeumjz qьl elj aьl-mastai volьр kettjьk. Bjrjndj vjrjн vjлmei dos vola almaьсьн qoi. Qalaulьньн jç-тьсь vjrdei maqan sandьq-tai acьldь. Menjн mөн çaьtma o da çançandai boldь.

Qalaulь vала keznen-aq өзjnьн ne көргенjн, vасынан ne keckenjн qaldьrmai çazьр çyredj eken. Опъсьн tjrj çança көrsetpeidj eken. Dos volqan soң menen опъсьн da çasьrma-dь. Pioneer kezjnde ne çazqanьн өзj de qьзьq көrjг, anda-sanda yijne var-çanьнда dөpтерlerjн acьр, әг çerj-nen oqьр çyrdj. Bjr kynj çattьм da çavьstьm:

— Osь dөpтерjndj maqan oquqa берçj? — деп.

— Adam dosьnan nesjn aiaucь edj. Alqacqь çazqan dөpтерlerjmdj aьр oqi tьr, qalqanьн sonan soң aьсьн — деп yc dөpтерjн ьсьндь.

Al dostarьm, sjzderge sol oqьqanьndь aitqalь oьrьmьн. «Toqsan aьзь sөzdjн товьqтай tyijnj var» degen qoi, endj тура Qalaulьньн kyndeljgjn acaьн.

I. VARAM QAIDA?

1925 çьl. Fevral.

Çana çana kyn vattь.

Sanar oьrsam auldan kelgenjme yc kyn volqan eken, Әsjrcse vьgjn

varakemdj çoqtar oьrьmьн. Kөгjme ças timei oьr. Әne, detdom balalarьньн vәrj de ььqтар çatьr. Çalqьz men çana oьrьmьн. Mьna çatqan Timocka degen vаланьн vaçana aitqan vjr sөzj çana çьvanyс. Ne dep edj? Odan әçjndj aьр verem, vjzdjн detdom vаласьна tisjг... Çetjм vала dep vасыnanь qoi vәlem?.. dedj qoi. Әi vjлmeimjн-au, ol sөzjne çeter deimjsjн, vәlem әi sen vаланьн ьzaң-aq qьldь-au!.. Saqьndьm senj varakem!..

Qaitjг ьzalanvassyн. Vaçana sәske kezjnde Nietqavьl uciteljм bergen çaqazven mektepke vара qoiçanьnda... Nietqavьl demekçj, varam өlgennen vәrj menj çanatyньн astьna aьр, oqь-тьр osь çalaca da oqьсьн dep çaqь-тьр aldьrçan, kerek deseң көrgen vjлgenjndj, ne oilaçanьндь dөpтерjне çaza vәr dep yiretken de sol qoi. Menj өзjnьн osьnca çaqсь көretjн nesj eken?

Ia, tjtj çalai ьza volmaiьн. Nietekem bergen çaqazdь çaltama salьр mektepke vardьm. Men auldq inter-nattan oььsca yc çьl oqьqam. Oььs-caqa çyirjьk emesjг. Bjraq tysjnem. Olai volatьль osь Nietqavьl ucitel internatta vәrjмjz dь de oььsca soileq-der dep yiretken qoi.

Soььmen әlgjнj aitam-au: Nietqavьl maqan ycjnej klasqa oqь dep çьber-gen eken, oььs mektevj volqandьqтан savaqь men aьр çyge almas degenj qoi. Klastьн oqьtucьсь vjr oььs әielj menen emtiçan aldь. Esepten, oььsca çazudan mydjьmei өttjм. Ol çuanьр, menjн arçatnan çaqьр-çaqьр, erteң kel dedj.

Tььsa çьqьtьm. Mekteptjн ekj çaq-vasь var eken. Qaisьсьnan çьqarьndь vjлmei tьr edjм, vjr çьльqai vала çaidan çьqçanьн vjлmeimjн, çyгjгjг keldj de etegjмnen tartьр keljг çaldь. Vасында detdom bergen көkvө-rjьk, ystjnde tomar voiauqa voiauçan çolaq sarь ton var edj. Bөrkjм ьсьр kettj. Әzjм qьlap çala çazdar, eңke-ijг varьр tьrьр kettjм. Әlgj vала etegjмnen tartьр zөvjrelegenjmen qoi-mai:

— Paxnet! — деп kettj, өзj çaida ketkenjн vjлmeimjн. Etegjмnen tartqanнан vьгьн, maçan, paxnet degen sөzj vatьр kettj. ьza volqanьndь çaitejн. Menj auldan kelgen vittj vала dep qorlaçanь qoi dedjм. Aңtarьльр tьrьр çalьppьн. Bjr kezde әlgj çьltь-

qai taqь çьqa keldj. Baiçaimьн — mьqьtь vала emes, çasь menj men ça-malas volsa da, әlj menen kem-au dep oiladьm. Bьqьр taqь kele çatьr. Taqь da tartqьlaiьн degen oьь volsa kerek. Men endj epke salqьm keldj — onь көrmegen vor aңraьр tьr-mьн. Osьndai çaqьndai bergende çar vәrjг ьstar көр aldьm da vjr sjkьr çalьp edjм, çyгçaqтай ьсьр tьstj, ystjне mjнjг aьр төmpectei vәrjгjг.

— Mә saçan paxnet! — deimjн ьr-çan saьн, aiamai soqa vәsem kerek. Әlgj çьrьldar çьlai vәrdj. Acььmньн kelgenj sonnai vаланьн çьlaçan dausь-men ana klastan da, mьna klastan da oquçьlar çьqьр çalqanьн sezvөppjн. Әlgjnde menen emtiçan alatьн ucitel әiel keljг aьrьр aldь. Ana vала sol klasta oqitьн vала eken, pәremende kecjгjг klasqa kjre almai çalьpьtь. Tentek volqanь qoi... Ucitelder çavь-льр menen sьrai vastadь. Qazaçca vj-letjн vjreujne:

— Etegjмnen tartьр çactь. Pax-net! — dedj — dedjм, çьlap tьrьр. Әz-dj өзj çyirkelesjг әlde nelerdj aььs-ть da, ana vалаqa vjrdеңe dep çekjг-dj. Maçan yijne var dep mektep çaq-vасыnan çьqarьр saldь.

Qalalь çerdjн balalarь mьndaida çin-aьр aьр өc aladь degendj estitj-mjн. Ekjnej pәremen volmai tьrьр deldomqa çetjг alqьm keljг, çyгjгjг ala çөneljгm. Sөitjг çyrgende adasьр ketjгppjн. Yc-tөrt çatar vjьk yi, ana-сьна da varam, mьnasьna da varam — detdom da vjr vjьk yi edj. Тава almai әvden çarçadьm. Çanacqь vjr әzjrdе çana vjr militционер әкәp tas-tadь. Uhl.. kjckentaьmнан oquqa çumartam деп, auldan osьnca aььsqa ketjг maçan ne boldь eken? Nietqavьl uciteljм çaida eken? Erteң soçan varam taqь adasьр keter me ekem? Sөitjг çyrgende vьgjnгj vала товьн çinap savasa çaitem? Tjtj өltjгjг ke-tuden de taььnar deimjsjн? Qairan vараekem! Sen volsaң өster me edjм?

II. AQIJS

Nietqavьl uciteljм ketjг çaldь. Te-kege çьzmetke çьvөrjptj. Әzj ne de-gen çaqсь adam; vәrj de çadjrleidj, vәrj de Nietqavьl degende aiaçьnan tjьk tьradь. Kece keterjnde ol vjzge kelgen (vjr degenjмjz vjzdjн detdom qoi). Sonda tәrbiesçj Pana da, vastь-

оуымыз Qamaçai da, tentek degen ylken balalardyñ wəj de auызdarynan sjekeij oıwıǵar, waǵ ıqlasın salıp sızjn qandaı tıñdadı. Wəj de ııır qalırtı. Təwielj woludıñ, kərgendj woludıñ çaiların aıtır wolıp, monçamızqa deijn qarap sıqtı. Keterde menj wəjıñ aldında çauıǵıymnan qaqır tıǵar aıtqanına qandaı masatandım.

— Oсы balanь tui qarытыq qalyñ qıymnan aldытыр edim, eñbegimdj aqtar dep wjlem, ozi sız tıñdaqıç wala — dedj qoi, — çaqıç sız aita wjlıñder, çaqıç qylyq ege wjlıñderci oсы qan, Qamaçai. Sender ata-ana wala wjlsender, wıl wala wala wjler.

Qamaçaiqa oñacalar taqı wjrdene-lerdj aıtır berdj. Oпыç ne eken? Menjñ çaiymda ma?..

Oсыdan кейн Qamaçai aram tırtj wj tyrlj qaraitın woldı qoi maqan. Kесе oziññ yijne çaqıtyр алыр әwden cyjyrkelestj. Oпыñ öz qyç ma? Әlde wasqa ma? Aqıjs degen wj qyç Qamaçaidıñ yijnde çatadı eken. O da detdomdaqıç qyç. Aqıjs pen ekeumjz wj klasta oqımyz. Әjwberj çai wjlskenpen кейн, Aqıjs ekeumjzge sawaqtaǵıñdy oqıñdar dep Qamaçai aram sıqır kettj. Ekeumjz oғыs tıjın oqıdy. Ol menen oғыsçaqı çyirjk wolıp sıqtı. Men wjmeitjn talai sızderdj aıtır saldı. Ol ne degen sız dep sügar ala berdjm. Wjrer sawattai wjrgе oтыrdanda wjñесе sızdj çazyр аldım. Taqı da kjarqa qarap oтымыз. Aqıjs oqıdy, men tıñdar oтымын. Maqan ıqıymсыз sızder qaita-qaita sıqıç weredj. Qaita-qaita surai weruge ııalыр oтымын. Kenet Aqıjs:

— Çasıñ necede? — dep süradı.
— Ontortte — dedjm.
— Tui, menen kicj ekensjñ qoi.
— Sen necedesjñ?
— Onwestemjn — dedj ol maqtana söiler, tılymçaqın кейн wj sjkjр fastar.

— Oғысаны менен көр wjlesjn... Çasıñ ylken wolqan soñ... — dedjm men.

— Oıdıt degen, çası ylken kicj көр wjle me eken?

— A kag çe! — deppjn özjnen çañ qana yireñjр аlqan sızimdj qyçтыр, — ylken kicj çasanda көр wjledj.

Ekeumjz talasыр qaldıq. Ol:

— Çası kicjıñ de ylkenpen көр wjletjñ waǵ — dedj.

Men oqan wolmadım.

— Menjñ Nietqawy uciteljm: Anau qora wolyındaqıç balalardı oqıтыр çyrdj. Wj wolytaqıç walyq adamnan көр wjledj.

— Nietqawıdy aıtатыñ ne? Ol oqıqan adam qoi. Oqıqan adam çasanda көр wjledj.

Aqıjstıñ wıl sızjne toqtalain dedjm. Nege deseñ özjm de çırttıñ wəjnen көр wjleijn dep oсында çol çyryр oqu jzdep keldjm qoi. Wjraq, Aqıjstan çeyljр qaludı özjne ar көrdjm:

— Oqımaqan kicjıñ de көр wjletjñ waǵ. Menjñ waram көр wjletjñ. Wjmeitjn çыты çoq edj. Әlgj wj-ekj çetjm walanıñ ogei ceceden qaqwai көrjр, көilegjn qanqa çыр... Sonan neçe çы qaqıtyр, talai әljр tıjletjñ waǵ qoi. «Çäkjr-Çäkjrät» deitjn, öte ızaq çы. Sondai «Tarqın», «Boz çjgjt» taqı wasqa talai çыrdı waram tygel çыlaitын. Wasqa eckjm de wjmeitjn, waramnan wasqa.

— Toqta, toqtası, әlgj çetjm walar qai çerde deisjñ?

Aqıjsqa «Çäkjr-Çäkjrät» çырын aita wastapem, ekj çetimdj өltjuge qimai, көilegjn qanqa woiar, өzderjn tıjñ qoia wergen çerge kelgende Aqıjstıñ çyızjne qarasam, көzj çasaurap, wetj sürlanыр yndemei qalqan eken. Sonan ekj çetimnjñ aidalada qaqıtyр, çan ıсытыр wara çatqan ıaqıтын aıtqanda Aqıjs çылар qoia berdj. Cосыр kettjm. Men tıjр çылатты деп, Qamaçai aram menj çek көredj-au endj деп yreilenjр edjm. Olai emes eken. Aqıjsta çetjm eken qoi — oсыdan 3-4 çы wıryн kicjentai jñsjmen ekeuj qol ıstasыр qaqıtyqan esjne tysjр çылаqan eken. Oсы çайın aıtqanda men көñljm wosap, yndemei qal-

дым. Wjraq qyçqa ıqsap çылаudy ar көrdjm. Qarap oтытыр çылаqanь wettjne wasыр ııaltaın dedjm de:

— Uiat-ai, Aqıjs. Özjñ yr-ylkensjñ. Çetjmmjn dep çыlaisın wa? Oсы detdom wjzge әke-çece wolıp oтыrdan çoq pa? Waqana Nietqawy ucitel ne dep edj? Wasqa balalar çыasa көrmeisjn we? Sen qyç wolqan soñ çыlaisın wa?

Qaidan kelgenjn, menjñ sızimdj qalai estjр qalqanь wjmeimjn, esjkten kenet kjarр kelgen Qamaçai aram:

— Qalaulı dırys aıtadı — dedj. Oсыны aıttı da çetjр keljр, ekeumjzdj ortamызqa oтытыр, ekeumjzdj ekj qolyrdı qyçыр-qyçыр:

— Aınalaindar, oqılagıñdy oqıñdar. Ata-ana da sol wolar, dynienjñ qyçыç da sol wolar, — dedj. — Keckj as woldı. Tamaqtanыр keljñder de sawaqqa qaita oтытыñdar. Erteñ kecke oıyñqa araramыз өzderjñdj.

Aqıjs te, men de quana tyregeljр kjavımyzdy çınastyra wastadıq. Aqıjs qandaı çepçeñ, ıсыр wartyр kjarpartarın sumkasına saldı da:

— Çyr, — dedj maqan. Oınaqtai çaryсыр yiden sıqıç keldjk. Wjraq, tömen tysetjn waspaldaqqa kelgende ol oзыр kettj. Oсында kelgenjme wjñесе kyp wolsa da oсы waspaldaqqa yirene almaı-aq qoidım. Ananь qarası, Aqıjs mylde qoıandai sekjр tysjр wарады. Men wolsam kjarjtkter, tyse almaı көр кейнде qalyр qoidım. Aqıjs menjñ waspaldaqtan qorqqanına çeksjlesj qalyр, tömende kyljр tır;

— Әi-әi-әi! — deidj qolyн soqыр.

Бzalanыр kettjm. Ne derjmdj wjmei tıтыр qаррын. Qamaçai aram sıqыр:

— Qoi, Aqıjs, oпыñ ne? Sen ylken-sjn qoi — dedj, — endjgj çыты senjñ çasıç kelgende Qalaulı senen oзыр ta ketedj.

— Oza көгерimjn, — деп Aqıjs tomсыгаыр qaldı.

— Ozqanda çaqıç ozar. Oғысa tıjdj de endjgj çыты senen çaqıç wjletjn wolar әlj, көgersjn.

Aqıjs өkpelep qaldı wjlem, yndemesten as yige ketjр qaldı.

III. OIBN

Bygjn Qamaçai aramıñ tyndegj aıtqan uadesjn kyttjk. — Oıyñqa araram degen qoi. Sızjnen sıqtı. Wəj-mjz stroıqa tıjıljр qalalyq klubqa wardedı. Oıyn wolatын çer ylken keñ yı eken. Klub degen oсы. Balalar qandaı көр. Wjzdn detdomıñ balalarь аldıtyç çaqında oтырды. Öleñ wastaitын wala Timocka edj. Sol wastap oғысa öleñdj zaulатыр çатыр. Qyçdar da qosıldı. Wj kezde qazaçsa öleñ aıtyсты. Wjzde qazaçsa öleñ wastaitын wala çoq eken, Aqıjs wastap aıttı. Jcjmnen qyçqa öleñ wastatqanına qyçqanь paıda

boldı. Auldıq internattaqı aıtatın oıeñ volda, ne auldıñ oıeñderj volda özjı-aq vastar edjı. Ne kerek, mün-daqı oıeñderdj aıj çaqı aıtatın vol-qanıtın çoq. Aıta vıısem de mınandı körtjñ ortasında qalai aıtarsın?

Aqıjs vastaqan oıeñ mınau edj:

Kecegj qol üstasqan çetjı edjk,
Pana tappai oıjıge nekjı edjk.
Meıjımdj Lenın volmaqanda,
Endjgj su tıvıne ketjı edjk.
Sovet vızdjñ anamız,
Qorqanımız, ranamız;
Tervetjıgen besjkte
Sovetke vız valamız.

Vızdj adamqa vai, molda valaqan çoq,
Qılcaıyqa çımsadı, aıaqan çoq;
Uıasında sovettjñ tervıe aıır,
Endj osemjz er ılın savaqan vor.
Çataqımız çıb ııa
Çıb ııada vız vııa,
Er çetkende çıtkııız.
Qılandıñ qılcaı.

Özj oıeñdj vastauıtın qoımaı menj ııaltqanıtın qaitıjı: «menj oıeñ vılesjñ aıt» — der qadalır tırır aldı-au. Qalıñ çırtıtın ortasında mındaı qısbıl-masırın. Vır csepten nesjıne qısbılattın der te oılatın. Qız oıeñ vastar tır, men erkek vala volır oıeñdj vastamaq tygjı aıtıqa da ııalam. Bı qalai? Al, Aqıjs oıblai der menj ııalta versecj oıjı emes pe? Oıñ valalıq çetjı kezj eske tısjı çılaqanıtın menjñ oıbıtınan ııat volır pa? Qoı qoıaıtın vıñ. Oıñ vastaldı qoı, aıe.

Oıvai-au anan çara: ekj çjgj. Öz-derj ekeuden ekeı qana. Vır yıde tır-gadı eken. Ana çara. Oıdıt dersjñ — ekeı ara vır calvarı var eken, vıreıj damvalcañ çır. Oıñqa varam der ol anausıtın calvarıtın sıradı. Anausıtın vermeı saudalasır tır. Aqıg verdj. Tuı, calvardı kie almai çatqanıtın çara. Mə, valem. Kyıkjge çırt kyıj çatır. Aqıjsıtın ceksjlesj qatıtın-ai! Oıvai-au anausıtın calvarıtın kıjı ketjı qaldı, mınausıtın damvalcañ qaldı. Uıat-ai. Esjktj vıreı tıqıldattı qoı. Oıdıt dersjñ. Anau ne qılarıtın vıımeı sasuda. Ədı-ljñ çamıdı. Esjktj acqalı varadı. Oıvai-au qız kırdj me? Ia-ia oıe qız eken. Çjgjı sasır qalıp kereuetjıne çata qaldı. Neqır çatırsın? — deıdj qız. Çjgjı oıjıktj koiıjı çatır, oıjı-gjı aıır ıñqıldaqanıtına çara sen. Oıñ nesj? Men volsam damvalcañ-aq çıre verer edjı. Aulda ylık kısjler de damvalcañ çıre verer qoı. Qoı, vıraq ııat emes pe... Mınausıtın qızı oıñ emes eken. Calvarsız çjgjıj ma-zaq etkenj me, qalai. Öz vastı det-domqa kelgende çırtıq-çırtıq cekren, calvar kıjı keldjı qoı. Oıñ vıjı sa-nasan... Auldıq internatta oqu tegjı, as tegjı volqanıtın kıjı vermeıtın edj. Deıdomqa keljı çanıtın qalqan çoq pa? Əıtegende terj calvarıtın çıre vererjı çoq pa em? Menjñ sol

xalımdj oıstjı mazaq qıır çatsa, oıjan mına kóz tıpatın volda, valalar vırj qıran çarqandı kyıjı çatsa... Oıında qalai oıtırar edjı.

Qoı, qıgıtın mına oıñ. Özj de vıttj. Çanaqı calvarsız çjgjıter kıjı-der eken? Vııqıstarıtın saılesıtın eken. Ekeı de çetjı çıqar. Ana kel-gen qız da çetjı volar, mımkıı... Aqıjske aıtıtınç, solardı maqan keri-set — der.

Çımıdıq qaita acıdı. Oıvai-au çanaqı çjgjıter qaida? Özderj vır çaqı ketjı qalqan va? Çoq qoı. Vısqı yıge kocken qoı, çaması. Mına çımıdıqıtın arqı çaqına vır volmege orna-lasıtın ma eken? Əıde çırt kyıle vergen soñ calvar jzder vısqı çaqı ketjı me eken. Qar kere almai qaldıtın-au özderjı... Deıdomqa nege kelmeıdj eken, calvarı volmasa...

Vır çjgjı çıqtı. Ne deıdj, əñ sal deı me? Kıjı deıdj? «Qızıl çıldız» deıdomıtın valası deıdj. Dııde volda vıl çanaqıtın çıqar. Əñ özj de çıqtı. Əñ saldı. Tırtj qaimıqraıtın kordjı ve? Tıttjı tırır soqır tır. Özjıñ çasıtın menen kıjı qoı. Uıalıtın qaraçı. Anan çara — Aqıjs te çıqtı. O da taqraqıtın. Qız da, vala da mına keri çırtın qaimıqraıtın vııge-njı aıtır çatır. Men nesjıne ııalam, oıbıtın. Oıñ vır menen əncj emes eken. «Uıalıtın oıeñçj voladı» der varam aıtıtın va edj? Auldıq in-ternatta özjınen vısqı əncj vala var ma edj?

AQBAS KJSJ

Östjı oıtırqanda, Çanaqıtın keljı tyrtjı qaldı.

— Nemene?

— Çır ana çaqı varadı.

— Onda ne var?

— Senj Aqıjs çaqıradı.

Bardıq. Əıgj calvarsız çjgjıter keri-ner me eken? Olardıñ oıtırqan, çat-qan çerj qaida der kóz sala çırtıjı. Çoq. Toqı, orman, volme, esjktırdjı suretjı salınqan vırdıeıerdjı arasında Aqıjsıtı kordjı.

— Oıeñ aıtıtın va? — deıdj.

Uıalam der, aıtıqa ııaldıtın. Ynde-genjı çoq.

— Davı əıde. Özjınen kıjı Çanaqıtın kordjı ve? Sonan çamıtın va?

— O tygjı, senen de çaqı salarıtın, əndj — deıdjı qızır ketjı.

— E, vıse, solı desıeñçj! — der Qamaçı aram da çıqı keljı demer tır. Çanaqılardan çaman volırıtın va, salsam salıtın degen oıqa keldjı. Aqıjs vır az acılanır qalqan sıqıtın, kóz oı caca tırır:

— Bol, ne aıtıtın — deıdj.

— Varamıtın «Qos kyreñjı» aıtım! — deıdj tura.

— Ol nemene? Oıeñ ve? Əñ ve?

— Oıeñ de var, əñj de var. Oıeñ-sjz əñ aıtıtın va edj?

— «Qos kyreñjı» degen əñ salam desıeñçj onda! — deıdj de Aqıjs çırtıtın ne aıtıtın çarılarp çırgen çjgjıke çetjı vardı. Oıjan arı-qıryı əıde ne-lerdjı aıtır çatır. Vır kezde ol çjgjı çıgjıjı çıqır:

— Auldan çana kelgen Qalauıtın Es-qazıtın valasıtın degen əncj vala «Qos ky-reñjı» degen əñ aıtadı deıdj. Menj Aqıjs sıreıleı çoneldj. Çıñıtın keljı ket-kençj, sıreılegenj nesjı:

— Özjı de varam qoı! — der qo-ımdı çıır aıır çırtı aldına çırtıtın.

Alma-ata pionerler yıjıñ çanıda kerkem soz yıjımsj çımsıtın jstıdj. Oıjan Alma-ata mektepterjıñ 45 pionerlerjı qatnasadı.
Surette: Yıjıme vısqıruçı E. I. Cervinskıa yıjıme savaqıtın etkızjı oıtır.

Сүрексјну деген не вола, асулаһар түгмһн. Вәҗ де җол соҗыр җаты. ОI endj җүсамет вјлджргенј җоI. Көңјлм җадьгаһн dedj, варамһн әнјн esjme тусјҗр, өз sazьmen aita verdjм:

Aiaңda aiaңdasaң җелгенјңce,
TalaI var vјzden tәujr көргенјңce,
Jeјnde üль tortьң саңҗiasьн,
Bazardьң vүль җьтват-ai

ҖоI kyre-e-eң, aқ zerevenјңce-ai...

Aiaңda aiaңdasaң саpҗаһьңca,
TalaI var vјzden tәujr tapҗаһьңca,
Jeјnde üль tortьң саңҗiasьн,
Bazardьң vүль җьтват-ai

Җос kyre-e-eң, таpҗаһьңca-ai...

Җаңаҗь саpалақ саpалақ ра? — ОI-voI, tap җауҗаһн vүгсаҗьң җаңьтьҗ саьҗҗа тigenјңdeI саьҗҗлатьҗ җөнeldj. Mәртеvem әsjр kettj. Qоһьмдә иqалар kyljр түгмһн.

— Endj ne aitasьн? — dedj vasь җjҗt.

— «Zәurectj» aitaһн.

— Qalaulь «Zәures» әнјн salaдь, — dedj de җjҗt җөнep verdj. Barам «Zәurectj» aitaңda көzјн җүмьҗ ter-veljр отьҗр aitaь edj. Men de sol җүсар aittaьм. Dausьм vјr tyrlj җальҗар, egjle сьҗть.

«Zәures» тj aityр сьҗыр kettjм.

җүрттьң duь көрке deјн vasьҗаһн җоҗ edj. Әlj соҗыр җаты alaңandaһн.

Endj aitasьн ва?—degen vјreudjң dau-сьна җаль җарасам, әскери kijңgen, na-ган asьңҗаһн vјr aqvas җjҗt keljр түг.

— Aitaһн, — dedjм, masattana ty-sjр, әlgj kјsјң тaһьmasam da ol ma-җаһн vјr tyrlj сьль üсьҗар kettj. Aqјs ren Qamaҗai arам ekeuj vјrdeI менj ekj җаҗтар җальҗтар таҗь аьҗ сьҗть. Bүl җоһь менj җальҗз tastар ketken җоҗ, җүрт көzјңce түгьҗ-ақ:

— Qandai әңge salasьн? — dep sү-гадь.

— Saқi aqаһнһн әнјне salaһн — deppjн.

— Ать не?

— «Dөң asqan».

— Qalaulь «Dөң asqan» degen әңge vasадь, — dedj de Qamaҗailar ketjр qaldь. Qanca җүрт отьҗ eken dep көzјмдј yi jeјне vјr җүҗjrtjр qalь edjм, oipyрмаI vьсьнаҗаһн vјr көz. Bәҗde таҗаһн җараI qalьть. Aldьңҗь отьҗаңdardьң jeјnde әlgj aqvas җj-җt te отьҗ eken:

— Ait «Dөң asqандь» ait! — dedj ol qоһьн соҗыр җьҗepjр.

Kјckene kezjмde Saқi degen җjҗt ьҗәI varama keljр, ән salucь edj. So-һьң әlgj әнј de, өлеңј de җадьмда җү-ретjн. Barам Saқidь kјleң җүгметтер, әнјн aityр volьҗ:

— Beicara өljр kettj җоI. Bјzdjң auldьң таңдаһьна simадь җоI, — deu-сјedj. Barамһн да, Saқidьң da dau-сь әlj җүлаҗьмда. Bозdaьҗр җоIа ver-djм. Сјrkјң «Dөң asqan» qandai җүi-рjк ән. Әвдеп тасьҗ ketken ekemjн — dausьмда сьҗҗар сьҗть. Bүl җоһь mylde taisaҗаһнһн җоҗ, Saқidьң өle-ңjмен сьҗҗәI verjрjн:

Balась Таivөҗjнјң Saқi edjм:

EI җаһьң җальҗатҗаһн vатыр edjм.
Bјr kунj аңдьҗаһн җау җарь vastь.
Tьһьстар dos yјңde җатыр edjм.
Sәlem ait varҗandaһн Niet erge,
Laқulai el serkesj kemengerge;
Arıaқь Saқьһнһн җаудь yrkјtken,
Dege:sjң җарьһьста üсьҗ җelge.

Өлеңјмдј aityр volмаI җатыр-ақ, әlgj aqvas җjҗt җүҗjр менjң җасьма сьҗть да менj көterjр әkettj. Qүсаҗ-tai җьсьҗр, syjр җүг.

ҮмьтраI җазьҗ җоIаһьңce: әlgj җүрт aldьна oһьн көсетjр өлең aitaһн җe-дј saxna deidj eken, sonьң сьҗһьна менj көtergen kyij aqvas җjҗt аьҗ сьҗть да — kјм valасьһн? — dep sү-гадь. Әkemjң атьн aittaьм.

— Saқi degen kјм edj? dep surадь. Әzjм vјletjн «Dөң asqan» әнјңјң iesj — Saқidьң җаһьң aittaьм.

(Җальҗась var).

PERSEI

PERSEIDJN ANDROMEDANь QORҗAP QALUB.

Үзақ саpардан соң Persei теңз җа-җаһьҗ Efiopiadegj Kafei patcaһьҗһна keljр җettj. Sonda, naқ теңз җаҗаһь-җь, җeҗ җавьҗһнаһн ol Kafei patcaһьң җьзь, аһьн asьҗtai, asqan sүlu An-dromedanь көrdj. Bүl җьз өzjңјң ana-сь Kassiopeiaһнһн kynәsjн satьр алуҗа тijs eken. Kassiofeia теңз нимfterjн көre алмадь. Әzjңјң sүlүһьҗһна ma-sattаһьр ol, KassiofeI patca varьҗһн-һн da artьҗ dedj. Nimfterde ьzалаһьр, теңzderdјң җүdaһь Poseidonһн Kafeia мен Kassiofeidjң җазасьн tartь-гудь өtјңdj. Nimfterdјң тjlegj воһьңca Poseidon ispolin vаһьҗһна uqsas vјr дәudj җьҗerdj. Ol теңzджң tereңјңde maltьр җүҗjр Kafeiaһнһн җараһьндаҗь-лардь җүртьҗ җьҗerdj. Kafeia patcaһь-җһн җьлау-сьҗҗау kernep kettj. Aqьҗһ-да Kafeia Levstjң orakulь Ammonҗа keljр, vүl vaҗьтсьздьҗтан qalai җүт-лүдьң җоһьн sүгадь. Orakul тьһнаңdәI җауар verdj.

— Dәuden ағылу yсјн өzjңјң җьзың Andromedanь ver, sonda Poseidonһнһн җьҗөһьһн тьһладь.

Andromedanь теңз җаҗасьндаҗь җар җавьҗһна җасьҗр җоIудь җалq patcaһн talар ettj. Әstjр түгөңanda оһь Persei көrdj. Persei tez aspanһн

җeҗdegj Anrdomedaҗа keljр җettj de, сьҗраһь сьль җүзвен:

— Eи, syijktj sүlu, aiteь таҗаһн, vүl kјmнјң elj, esjмјң kјм сьҗаҗ! Aiteь, ne yeјн җар җавьҗһна vekjtjлjр җоI-җансьн? — dep sүгадь.

Kјmнјң kynәsj yсјн azар ceғujне тәсвүг volҗаһьн Andromeda vas-tan-aiaқ vaiandадь: ol өzjңјң әң-җjmesjн aiaқтар aiaқtamasta, теңz көvјҗj aspanҗа сьҗть, сөitjр көрjre-җen tolҗһнһнһн jeјnen дәu көrјңdj. Ol өzjңјң arандаI асьҗҗаһн аузын kere, vasьн тjртj җоҗарь көterdj. Bүdan җjркөңgen Andromeda җатть сьҗҗь-гьҗ җьҗerdj. Qaiҗьдан essjз volҗаһн Kafei мен Kassiofeia җiekke җараI җүҗjrdj. Olар җьзын аimalар, зар ең-гер җьлаидь. Andromedaҗа җүтьлу җоҗ! — deidj.

Sonda Levstjң valась, Persei сөileidj:

— Җastарьһьздь toғu yсјн sjzderde әlj иаҗьт көр, тек sjzderdјң җьzдарь-һьздь җоҗҗар qalu yсјн җана иаҗьт аз. Men Levstjң valась тьһна воһьң җь-ланмен җартаҗаһн gorgona Meduzань өltjрген Perseimjн. Qьzдарьһьз An-dromedanь таҗаһн әieldjкке versеңjz-der, мен оһь җүтqaramьн.

Kafei мен Kassiofeia vүҗаһн qua-

һьсren keljstj. Dәu taiaһьр та җалҗаһн edj. Ol җарҗа җараI tez җаҗьндаp keledj, tolҗьнда җүzjр kele җатҗаһн keme җүсар, esjktei keudesjмен tol-җьндардь еңserjр tastaidь. Persei aspanҗа üсьҗр җоҗарь көterjldj. Dәu-ge onca аьстан emes oқ аһьлдь. Perseidjң көleңkesj теңzge tystj, дәu vатырдың көleңkesjне җарар асу kernep ағыс-ағыс ettj. Persei дәudjң ystjне җоҗаҗьдан vатыр җона tystj de, җалаҗ-таҗаһн җаңҗағын оһьң иьҗһнаһн voilai тьҗьҗ җьҗerdj. Aur җаралаңҗаһн se-zjр, tolҗьндардың араһьнда дәu җоҗарь көterjldj, саваһьр vјr top it qama-җаһн таҗь доһьз җүсар, дәu теңz jeјnde vasьн olai da соҗадь, vүlaida соҗадь: vјrese suҗа tereңder vатыр ketedj, vјrese qaila җалҗьр sudьң vetj-ne сьҗадь. Dәu өzjңјң vаһьҗ җүгьҗь-мен su vetjн җьнданҗандаI соҗадь, su сасьҗаидь теңzдж көvјк җаһьр ket-tj. Аузын arандаI асьҗр, дәu Perseige-lar veredj, vјraқ Persei өzjңјң җаһа-ть sandalilarьһна җоһьр аьҗ, көz jles-tjрmei üca verdj. Ol дәudj соҗаһн ystjне соҗа verdj. Әljmеj volьр со-җьҗаһн дәudjң аузынаһн җаһ мен su җатар аҗть. Perseidjң sandaliasьһнһн җаһаһтарь vosар kettj, оһь auada

Әрең-әрең ұстар келеді. Данаианың қуатты баласы теңізден сұрар, тез қарға келіп ұеттіде, Андромеданы сол қолымен көтеріп алды, сойтіп де өзіннің қаншағын дәудің кең кеудесіне үе рет сұқты. Сұрағи сайғас айақталды. Қарада қуанысты дауыстар сұрар ұатты. Барлығы да асқан ватырды мадақтауда. Тамаса Андромеда азат болды, сойтіп ұеңістіп тойлай отырып Персей өзіннің ұарғын Андромеданы оның әкесі Қәфидің сараына алып келді.

Персеидің құда тусы

Персей өзіннің әкесі Левске, Афина — Паллада мен Гермеске аса көр олша әкелді. Қәфидің сараында көңілді құдалық тойы басталды. Той үстінде Персей өзіннің ерліктері туралы әңгіме айтып отырды. Сойтіп отырыпанда зәулім залдан гүржіс еткен мытықтың дауысы сұқты. Уйтқыр соққан қара дәудің толқындардың авысып қуытыр, аспандатыр ұіекке сұқаратын дарианың долы теңеуінің құсар, бүкіл сараының маңынан әскері адамдар қаптар кетті. Бүл көр әскермен келген Андромеданың бүгінқы айттырған күйеуі Finei еді.

Денесі қалтырар, сараыда ене беріп, Finei былай деп бар дауысымен айқай салды:

— Сенің күйің қараң, ұарғымды ұаулаусы! Менен сені қанатты сандалиаң да, тіпті күй күркіреткіс Левстің өзі де қорқар қала алмайды!

Finei Персеидің найзасымен тыіремек болып еді, вјрақ оны Қәфиді мынадай сөздер айтып тоқтатты:

— Бүл не қылаңың! Мүндай ақысыздыққа сені не нәрсе ітермеіер тұр? Персеидің ерлігің сен осындай сільқрен қарсы алмақұрысың? Бүл сенің құдалық сільқың болмақ па? Қай ұерде сенің ұарғыңды Персей ұаулады? Қоқ, Андромеданың ұаулаңқан ұегі бүл емес ол өлімге васып вайлар, ұар қавақына векілді, тіне оның тұтқып болқан ұегі сол ара вولاتып. Сен оған сол уақытта неге көмекке келмедің? Сен енді ұеңіспраздың сільқып тартып алқың келе ме? Андромеда ұар қавақына векілгенде оған сен өзін неге келмедің, сен оны дәуден неге тартып алмадың?

Қәфиде Finei тук ұауар қайырмады, ол вјресе Қәфиде, вјресе Левстің тамаса ұына зјлдене қарай верді, сойтіп тұтыр вјр теңгізде бар күйің ұыр алып найзасымен Персеиде тап верді. Найза Персеиді ұанар өтті де, Персеидің лоқасына ватыр тыірейіп, дјрјлдер тұрды. Қас ватыр оны өзіннің мықты қолымен сүйіп алып, лоқасынан секіріп тыстиде ұауып найзаны рәменіңсе сјлтеп ұјверді. Егер Finei Персеиден қазы тапқан өлімтіктердің артына тұтыр кетрегенде, Персей оны өлімсіз етіп тастайтын еді, найза ватыр Пет деітін ватырдың васына санылды, ол мүрттай пың ұіркелісі васып тұтыр қой енді, ұсыр, өліп кетті. Кенеттен соқыр васталды. Олімптан Афиннің тарантөсі өз тұысқан Персеиде көмек беру үсің тез ұеткізді. Ол Персеиді өзіннің қанымен қалды!

PERSEIDJN SERIPKE QAITUB

сиеймен бүркеді, сойтіп Персеиде ұеңіліметін ерлік етті. Соқыста Персей оған салды. Сол кезде ұаулар ватырды ұан ұақынан қанар алқан еді, оның маңындағы соқырдың вәжі де әділетсіз. Құтылуға вольмайтін ақал қауыр тайаныр қалқанын көрген соң, Данаидың қуатты ұы ватыр дауысымен айқайлар:

— Өзім қайлақан қаудан мен өзіме ұәдемсіз табатын! Солардан қорқыныс іздеуге сјздер мені өздеріңіз ітермедіңіздер! Кјмде-кјм маған дос вольсаң, көне тез сұғыңдар вегі! деді.

Персей өзіннің дүниада қоқ сумкасынан горгона Медузаның васын ұыладан сұгыр алды да, оны өзіннің васынан асыра қоғары көтерді. Сонда Персеиде савылы ұасаусы ватырлар вјрјннің артынан вјрј кенеттен пайда вольа қалқан ұартастарға ұармаса верді. Олардың кей вјреулері қаудың кеудесін ұаралау үсің, қаншауларын сјлтеп тастар, тұла вольып тасыр қылыр ұјверді. Енді вјреулері — өткір найзаларымен дјрјлдер тұр, үсіңсіз вјреулері веттеріп темің қалқан мен бүркеп тұр. Анау тұрған, тұла вольып тасыра айналырған ватыр Персеиде оқ атуға дайын тұр. Персеиде тайан екі ватыр тұр: вјрј—құдаймен теңдес Ампыкс, оның қолында қаншау, екјнсіз — өздері құдайы Ниланың васынымен деп өзін өтірік атақан Nilei, Левстің мықты васын Персеиде бүл екеуі қатарынан тап верді, вјрақ Медузаның васына көздері вјр тусып кеткенде ұартасыра қарай ваты. Бүкіл зәулім зал мыраморлы ұартасыра толды. Өзіннің ватырды достары тасыра ұармасыр ұатқан кәргенде, Fineidің қорқыныс кәнер кетті. Finei тізерлеп отыра қалды да, тілек тілеп қолы ысқылар Персеиде васып, дауып сұғарды:

— Персей, сен ұендің. О, Медуза-

Бүл қанды соқырдыңтан кейін Персей Қәфиді патсалығында аз уақыт вольды. Асқан тамаса адам Андромеданы алып Персей Серікке, Polidekt патсаға ұыріп кетті. Персей өзіннің сесесі Данаиды ұы қайқының үстінде көрді. Polidekтыдан аман қалу үсің ол өзінне қорқынысты Левстің мольасынан іздеуіне тұра кетті. Ол мольаны тастар вјр минутте кете алмайтін вольқан. Бза кәнерген Персей Polidekтының сараына келді де, Polidektі достарымен қосылып әсем тойды үстінде отырып көрді. Персей қайтады деп Polidekte ес уақытта кытпеген еді, ол горгондармен кыreste өлді деп сүвәсіз сөген еді. Көз алдында тұрған Персеиді көргенде, Сері патсағы ағырды да қалды, ал Персей тұтыр сонда савырымен қана:

— Сенің ұарлығың орындалды, мен саған Медузаның васын алып келдім, — деді.

Персеидің мүндай ұы ерлік ұасақынына Polidekt сеннеді. Ол ұы ватырды келемең ете вастады, өтіріксіз, суаит деп іанаттады. Polidekтының достары да Персеиді келемең етті. Персеидің сүрегіне от тусып, кеудесін ұза кәнереді, ол енді мүндай масқаралаусылыққа кәсірім ұасай алмады. Персей көзіп вјрден аұғайтыр, Медузаның васын сумкасынан сұгыр алдыда, дауыстар:

— Polidekt, егер сен сенвейтін вольсаң, тіне саған дәлеі, — деді.

Polidekt горгонаның васына көзінің қылып салып ұјверді де, ақырлар тасыра ұармасыра вастады. Патсамен вјрге той тойлақан оның достары да бүл қақартан құтыла алмады.

Ә. ТОҚМАҚАМБЕТОВ.

„ӘДЕБИЕТ“ ТУРАЛЫ

«Әдебиет» — қазақ тіліне ауысқан арап сөз. Бұл сөз қазақша — көркем сөз, қазу — деген мағыналы болды.

«Әдебиет» деген сөзді орыс тілінде «литература» дейді. Бұл латынның «litera» деген сөзнен алынған. Латынның бұл «litera» деген сөз — әріп, сөз — деген мағынада қолданылады. Сондықтан әдебиет (литература) деген сөзге — қыпша тілінде, саиасат қолында, оқи құралы есеуінде қазыққан қана басқа сол сияқты әлеуметтік мәні бар қазудың бәрі қатады. Бұл «әдебиет» деген сөзді кең мағынада айтқанда беретін ұғым. Ал, тар мағынада — «көркем сөз» деген бір қана ұғымды береді.

Көркем әдебиетті, кейде бір сөзбен «поэзия» деп те атайды. Өйткені, поэзия да — көркем сөз — деген ұғымды береді. Біздің тексеретінміз осы сөздер.

Көркем әдебиет — сөзден қана қасалатын өнер. Бұл өнер — сөзді көр зерттеуді, көр тексеруді, әр сөзді өз орнына қолдана білуді, сөзге бай болуды тәлімді. Бұл өнермен сүйсініп қана адамды — қазушы-ақын — деп атайды.

Қазушы-ақын көркем сөз арқылы қазу үсіні сөзді сүйсіні атайды. Оның ісін ең асылы, ең өткірлі, ең күйсіні, ең әсерлісіні теріп алады. Сондықтан да Авай көркем сөзді:

«Өлең сөздің патшасы, сөз сарасы,
Қыпша қыстырар ер данасы,
Тілге қыпша, қыпша қыпша тіл,
Тер-тегіс құтыр келсіні айналасы»,

— деп бағалайды.

Сөйтп, қазушы өзіннің айтатын деген ойын көркем, сұлу сөз арқылы қана қыпша береді.

Қазушы өзіннің ойын сөз арқылы беру үсіні бірнеше әдіс, тәсіл қолданады.

1. Теңеу: Қазушы суреттер отырып нәрсесін асық, айқын етіп көрсету үсіні, сол нәрсені екінші бір нәрсеге арағы салыстырады, теңейді. Осы теңеу, салыстыру арқылы суреттер отырып нәрсесін оқыса анық, әсерлі, көркем етіп көрсетеді.

Авайдың:

«Қақтаған ақ күйістей кең маңдайы,
Аласыз қара көзі нұр қайнады».

Қыпша қара қазы сызыр қойған,
Бір қана ұқсататын туған айды.

Тақтадай қанығылы бар ізі тік,
Нәзік бел тал сыбықтай сұранайды.
Қолан қара қазы бар қыпша талды,
Торқандай толқандығы көз таңдайды», —

деп келетін өлеңі бізге теңеумен берілген. Теңеу арқылы суреттер отырып адамның тамасы етіп оқысағын көз алдына әкеліп әлестете білген.

Біздің қазушымыз көркем әдебиеттің осы қасиетін дүгіс пайдалана білмейді. Теңеуді орнына қолдана алмайды.

«Pioneer» журналына қазушы «Авай» деген өлеңінде Ахметов Әділкерім:

«Авай деген алып еді,
Артыдай оған сөз берді.
Авай деген ақын еді,
Данысқан еді ердің — ер.
Авай деген даулап еді,
Данысқан еді ердің — ер»

— деп Авайға талай нәрсені әкеліп теңейді. Бірақ, бұл сияқты толып қатқан оқысағын теңеулер Авайдың тұлқасын айқындай алмайды. Бұл өлеңде әр сөз өз орнында тұрған қыпша. Оның бірінші өлеңде ұйқас қыпша.

S. Ibragimovтың «Kirovқа ескерткіс» деген өлеңінде:

«Тұлқасы теңіз құғыс тығамыдан,
Көремін бір кемелге қызыл нұрдан», —

дегендегі теңеулері оқысағын түр. «Мығамы», «Темір», «Құғыс» деген сөзді қабаттап әкеліп Kirovке теңейді.

2. Кеітеу: Қазушы тавіқаттауы қанысы нәрсеге қанды нәрсенің қасиетін береді.

Қанысызды қанды сияқты етіп суреттейді. Осылай ету арқылы суреттейтін нәрсесін оқысағын әсерлі, айқын етіп көрсетеді.

Авайдың:

Ақ күйімді денелі, ақ сақалды.
Соғыр, мылаң, тапшы, тірі қанды.
Үсті-басы ақ қыпша, тусы суық,
Басқан қыпша сыбырлар келіп қалды.
Дем алыс — үскірік, аяз вен қар,
Көрі қыпша қыс келіп әлек салды», —

деп келетін «Қыс» деген өлеңі кеіртеумен қазыққан. Мұнда Авай қысы

«ақ күйімді сал, көрі қыпша» қа кеіптей атайды.

Ахмет Батырбаев «Pioneer» журналына қазушы «Өмір мағаваты» деген өлеңінде:

«Бұраңдан тал сыбықтай бір перізат,
Бітпеген өзге қыпша ондай сымбат.
Қыпшадай қыпша әсем, өзі керім,
Тұлқасы құлыл мысе, бәсі қыпша», —

деп Қазақстанды сұлу қыпша кеіптер суреттемек болған. Бұл өлең болмай қыпша. Өйткені қыпша өндірсіні өскен, ақ қыпшағын коллективтескен, мәдениетті Қазақстанды «талсыбықтай перізат» деу, көркем сөздің қасиетін тусыптегендік, кеіптеуді өз орнына қолдана қанды, теріс қолдана қанды.

3. Әсерлеу: Қазушы суреттейтін нәрсесін айқын, анық етіп көрсету үсіні оны өте әсерлеп, қыпша айтты береді. Бұл өлеңге тамасы көрік береді. Оқысағын әсерлі күйсіні болады.

«Айт қыпша ең деді,
Артыдай бұры гүледі,
Тай мен тасты білмеді.
Таваны қыпша тымді.
Көденең қыпша көк тасты,
Тіктер тиген түйең,
Саз балсықтай іледі.
Қыпша менен қыпша,
Узатпай алдын тосады».

Көл қыпша отырып,
Көк қыпша мен қыпша
Көтеріліп ұқанса,
Белінен кесе басады.
Бір төбенің тозаңы,
Бір төбеге қозады»,

деп табиғаттың қыпша, анық тұлқаны екенін оқысағын суреттейтін етіп, асыра, екіндеті суреттейді. Бұл көркем әдебиеттің басты қасиеті. Ал, «Pioneer» журналының кеіпті қазушы авторы көркем әдебиеттің осы қасиетін білмейді.

S. Ibragimov «Біздің күй» деген өлеңінде:

«Ақылда ұс, ақылда
Асудың асыр асырғын.
Менгеріп ал өңгеріп,
Аспанның алтын астарын», —

деп совет ләткіктерін суреттемек болған, бірақ, әсерлеуі өте паса. Совет ләткіктерін ерлігін қыпша, әсерлі етіп суреттей алмаған.

Sözde sözimizdijni ömürj

«Tilde sana sığat eskj» (Marks). «Dəl tırj dene sığat tjl de tuad, ösedj çana öledj, öz tırjılgjnde ol talai vırtelegen (evolutsialıq) çana kyrt (revolutsialıq) özgerjsterdj vasyñan atqarad; talai sözderdj özjne sıñredj, talaiñ kereksjz elj sirtqa tebedj; talai söz tyidekterjn çana grammatikalıq formalarad da sıñırj ya çoqaltır otırad. Ər tildjñ sözderj veine vır ösjmdjk ia tırj çəndjktjñ kletkas (denesj) sığat öz ald ereke ömır syredj. Olardñ fonetikas (dñvñstıq çuiesj) men orfografias (emlesj) yzdjksj özgerj otırad» (P. Lafarg, tjl çana revolutsia).

Sonñmen qatar «Tjl özj damıqan ortañ, adam balasññ ömırjnde volqan əvır özgerjsterdjñ səulesjn, kərnjsjn de vıldjredj». (Lafarg).

Mjne, osılatqa qarar, vız əvır qalqtñ tjl sol qalqtñ mñdaqan çıl ömırjnde volqan uaqıqan, özgerjsterdj vıldjretjn derek dei alamız. Adam balas əuelgj rusıy qoqam tıñndaq qoldanqan sızjn feodalıq qoqam qıñlısñna kəkənde qoldanvau, qoldansa da özgerj qoldanvı mymkjn. Sonñ sığat kapitalizm dəırjnıñ sız feodalizm dəırjnıñkñen vasqa, sosializm dəırjnıñ sız kapitalizm dəırjnıñkñen vasqa volıv mymkjn, çoqarq pıkrlerdjñ sındıqna çırtññ kəzn çetkızı ucjn, qazaqtñ vırnece sözderjnıñ ömırjnıñ əngjme qozqalıq.

I. «QAZAQ» DEGEN SÖZDİJN ÖMİRJ.

«Qazaq» degen söz vır kjsjnıñ atı emes, vıtn vır ılıtñ atı. Mıññ qaidan, qalai sızqan turalı tolıv çatqan çoramaldar var.

Vırjnı çoramal:—«qazaq» «aq qaz» degen sözden sızat, tegjıñz qıs eken deidj.

Ekjnı vırı:—«qazaq» tñ atas qara qıldı qaz çatqan ədl vı volqan eken, mañdaqı eldjñ vırj soqan dauññ aıtır, tıreljk sırap kər keledj eken. Sol kelgenderdjñ ekj çatqan da razı qılvır çıberedj eken. Mjne, sonñsñna qarar, kelgende «qazı-aq» («qazı» vı degen söz), vı-aq eken dep ketedj eken. Aıaqñda «qazı aq» degen ekj söz vırjıjır, vır söz volıv ketjrtj — deidj.

Ycjnı vırı:—«qazaq» degen söz «qacaq», «qacqın» degen sözden alıñqan — deidj.

Tırtjnı vırı:—arapta «qazaqa» «atqa tez mıngjı» degen söz. Mymkjn qazaqtardı araptar solai degen soñ, çırtññ vırj solai degen qoi-deidj.

Bıl aıtılqanññ vırj de qıñmi dəlelj çoq, volçalmen aıtılqan sözder. «Qazaq» degen sözdjñ qana emes, var sözdjñ sızıññ vıñlı aсыratıqna volımaidı.

Osı kyngj qazaq qalqı öz aldına el volıv, öz aldı qalq volıv, tarıxtan otıñ alıv XV qası. Monqoldar ystemdjıñ aıaqıñ, Altıñ orda memleketj qılqan kezde, sol Altıñ ordaqa qarar tırqan Sıñqıstıñ nemeresj Özbek vasqarqan Orta Azia ılısññ da vırjıj ketedj. Osı kynde qazaq atıñ otırtqan eldjñ kəzn sol Özbekke qaraitıñ edj. Olardñ jıñde naiman, arqın, yısın, qırcaq, qonrat, alıñ, tama, qatı, çaqalvıñ t. v. rular da var edj. Mjne, vıñ XV qasıñda Özbek xandıqññ qol astıñan volıñır sızıñ, özderjn «qazaq» dep atıdı.

«Qazaq» degen söz eskj söz. Bıl XI qasıñda volqan eskj tırjk tıldes elderce «erjktj» maqnasıñda aıtılqan eken. XIII-XIV qasıñda monqoldar ystem kezde «əsker», «attı əsker» degen maqnañda qoldanıladı, XV qasıñda Özbek xandıqññ volıñır sızqan el, söz çoq, özderjnıñ Orta Aziadan da, Altıñ ordadan da qol yzır, özderjn erjktj dep sanaqan. Bıñardñ vıl qıñlıñ «qazaq» degen eskj sözdjñ mənı dəl kelgen soñ vır kezde sñ esjm retjñde volıv kelgen söz zat esjme ainalqan.

Bıl çoqarqda aıtqandarıññ vır «qazaq» degen sözdjñ vırj kezdegj özgerjsjn qana aıtıq. Al «qazaq» degen söz vızdjñ zamanıññdan vıññ öz aldı memleket volqan, öz aldı tjl volqan. Keıvırj (qonrat, arqın, naiman, t. v.) vızdjñ zamanıññda, monqoldardñ ystemdjıñne dejn memleket volıv tırqan.

Eskj Grektjñ oqıñstıñlar Straban,

Geredot degender vızdjñ zamanıññdan 5-6 qasıñ vıññ Kaspi, Aral tırjıññ volatıñda «Qas», «Saq» degen qalqtardñ volqanññ söz qıladı. Bıñardñ tırıñsññ kəpılj, mal vaqıvsılyq deidj. Al tırjn dəl vızdjñ qazaq sığatı elj suretteidj.

Vızdjñ ılıñ ıstazıññ, marksistjk tjl qıñlıñññ negjzn salıv akademik Marr degen kjsj osı tarıxi sñ materialqa, sñ derekke syıenır, «qazaq» degen söz əuelde ekj eldjñ (ruññ) atıññ vırjıñnen, vıñdasıññnan paıda volqan söz deidj.

«Qas» dññ vır çatı «saq» pen vırjkıse, vır çatı «Qar» pen vırjıjır, «Qarkaz» degen atı paıda volqan. Sonda «Qas» pen «Saq» vırjgedj de, onıñ əuelj, tjl zaqı volıñca, vır «s» ı tıñ qaladı, keıñnen ekj dauıstı dñvñstıñ arasıñda qalqan «S» «Z» qa ainalıv ketedj. «Qaspi» (tenjz atı) degen söz sol «Qas» tardıñ atıññ qalqan.

Bıñ qarar «qazaq» degen söz əuelde el atı ekenjne kəznıñ çetedj. Vırq, monqoldardñ savıñlıññ vıññ volqan skıfterdjñ, gıñnalardñ, parsılardñ, araptardñ, grekterdjñ taqı vasqalardñ Orta Aziañ çaular alıñmen vıñlıñstı eskj «qas saq» tardıñ atı vırıñıñ dejn çıñlıv ketedj.

Bıñ vırñ nıñ kəremjz?

Bıñ vır «qazaq» degen sözdjñ tarıxqa tırtı kelıññ kəremjz. Vırjnı tırj — «qas» pen «saq» tñ qıñlıñ, ekjnı tırj — XI qasıñdaqı «erjktj» maqnasıñdaqıñ. Mymkjn, «Qas» pen «Saq» tar da jıñ memleketke vaqıvvaqan, erkjn kəjır, qonır çırgen el volqandırtan, «erjktjıjk» mənıñde aıtılqan sızar. Ycjnı tırj — XIII-XIV qasıñdaqı (monqoldar tıñnda) «əsker», «attı əsker» degen maqnañda volıv, tırtjnı tırj — XV — qasıñda qatıdan «erjktj el» maqnasıñda paıda volıv, sonñmen qatar qalqtıñ atı sanalıv ketıj.

Mjne, balalar, vızdjñ qalqıññ atı volqan vır sözdjñ ömırjñ turalı qısqaca osıñ aıtıqna voladı. Bıñ vıñ saıası, mädenı, ədet-qıñır, çırsı, mal-mylkterdjñ atıñlar turalı, ol sözderdjñ ömırlerjñ turalı məlmet vırır tıñatıv.

S. Amançolov
(Filologia qıñlıñññ kandidaty)

BALUAN KYRESJ

(„Kyländä“ atts poemanın ekincj olenjnen yzındj)

I.

Ül taııır Səuırvaidın Aqvəresj,
Quanır yı jcinj ketken esj.
Dalır Qarçauvai cal kylmdeidj,
Cattanır tuqanına nemeresj.

II.

Alıstan, el arası çaqın çerden,
Adamdar sarırlısr toıqa kelgen,
Ər yide, əvır tovb guıdesjr,
Məcılıske özderjncə körjk vergen.
Aqıldə öner vaqqan çarılalar,
Sıvırtır naqıdarın attai çelgen,
Sır asır vır-vırjmen sıqrattasır,
Aıtısr qızqatırn çasta kərgel,
«Pələ!» — der kətermelep otır keıj,
Cecen tıl qarın eskj çənmen,
Bırdalır aqsaqaldə taq vırj,
Aqıttə əngjmenj ötkenderden,
Erlıktj, vatırıqtə madaqtadə,
Qozqadə ertegjsjn Çıie mergen,
Tıljnen mai tamıza surettedj,
Ataqtı xıkaiasın vatır Erden,
Qızdırtır əngjmesjn çönelgende,
Kecə ötken Naırvızvai men

Kenelerden,

Demderjn jcten alır tına qaldə,
Vır casau sıqraı qorcar tırqan elden.

III.

As jcjr volqan kezde çırtılın vərj,
Çıgıttıj toı bastıqan sıqtə çarj:
Qalqtə qır vasına çınalsın der,
«Atcavar, atcavar» lar qavarladə,
Sıvırtır toptan sıqrır at ketkende,
Kez völdə sınalatın çıgıj vaqı,
Toıslar qaq çarılər vöjndj de,
Baluanın daiarladə ekj çaqı.

IV.

Bastaldə qızq kyres, ıl duman,
Aıamai dənemenj tuqan ıldan.
Üstasır par-ratınmen çaqalastı,
Çıgıttır kyresuge daın tırqan.
Vır çıgıj üzın voıl, soın qara,
Erekce közge tıstj çeke-dara.
Soq çelke, alaqqan köz, çırq erjn,
Denesj alqam-salqam vır daqara.
Vır demmen üstasqandə tımaqca
ıtır —
Çarır çıbergendeı çerge tıqr,
Qaimıqr oqan qarır çan sıqradə,
Ər çıgıj ər nərsesjn sıltau qılər...

Vıreuler mılın özj vızq — dedj,
Tım oqar kyresj de qızq — dedj,
Toında Toqsanvaidın vır baluandə
Taldırtan çılıncıgjn yzır dedj..

VII.

Kərgen soq tına çaqınl ol ırdıın,
Maqtandə çan tengermeı varqan

Kuçırcıjr keq ortada otıra nerdj,
Degendeı kyressjz-aq vöigem daın.
— Bıl mın, — der, — ömır

öcpes vızdın torqa,
(Tavanın alqandai-aq vasır coqqa)
Acıl Esengeldj aıqai saldı:
— «Men deıtjn vızden əj ıl tuqan
çoq pa?»

Qalqtın közj cald vır valan.
Sıvırtır toptan sıqqan, kyres çaqqa,

VIII.

Demvelce vala çıgıj orta voıl,
Özjne vır qarattı vıkjı toıd,
Kıjmn cecındj de cekren kıj,
Baluanmen üstasıqa bettj qoid.
Takkavvar tıie baluan soın qara,
Mısqıldar kyldj oqan: Qoi — der,
vala,

Çaqanpan acımenen men üstasın,
Bolmai ma, sıiekerjı pəpə-pəpə,
Öle almaı sen sekıdj çırgen neme.
Ketpeı me, ər kımderge artır çala,
Sıraqım əjıdj vıl çöjıe köc,
Özjne vasın olça, çan saıqala.

IX.

Qaranın sözj oqan çaman vattı,
Doldantır çıregjıde kek qainattı,
«Sırausız ösem qılın sen itten»
— der,

Bızal çolvarıstai çıgıj attı.
Çar etır vır-vırjne tıdj qol,
«Qar völem öltırmesem osv çol»
Degendeı qavaqtarın qarır çaur,
Dəuqara ıvına aldə onı.
Çılqlar çaqasınan, kettj yıjr,
Çerge ıtır çıbererdeı talqan qılır,
Ürcəqtai vala çıgıj döngelendj,
Qolında dəu pırjıjı sıretjıjr,
Sol kezde qılın köpte qalmadı yrei
Öltırır tastaidə-au der tına dyleı,
«Iarımai-ıarımai» lar sastı vərj,
Ças togır közderjnen kədjıgıdeı.

«Əur» degen qattı daın sıqtə çana,
Levınen çaqırtıqandai völdə dala,
Dəu qara pərmenjmen laqtırtanda,
Djk etır tıra qald vızdın vala.

X.

Sonda çırtı «ıh» — der vır demjn
aldı,

Ürandar vala çaqı aıqai saldı.
Ças çıgıj dəu qaraqı qaita ımtılır,
Çar etır qoıan qoltı kclır qaldı.
Bıl çol vala çıgıj aqır vaqtı,
Qaranı öcjtırdj, ıjr qatı.
Öktem qır çılqına voı vermesten,
Sıresır onında tastai qattı.
Balaqa el kəjıj endj toıd,
Çırekten qorqınıtın otı sındı.
Kez kelır ekj arıstan sıqasqandai,
Vır qızq kyres ıstı maldan völdı.
Tıstesır, sızgılesır olar çattı,
Alısr, çaqaların sılke tartı.
Ürcəqtai vırjn-vırj döngelentır,
Laqtır, çerdı çaqın vırtırtı.
Qamıqtai maıstır dəu qaranı,
Qılır, vala vır kez calqalattı.
Çan dərmen ol da aıqın vosatır ar,
Çıgıttı sırvıdan vırer qatı.

* *

*

Enkeıjr ıvıqa ıvı tıresedj,
Bırtırtar aıqatırın vılesedj,
İmtılır calatın der çıgıj tartısa,
Dəu qara keıjn qarar sıresedj.
Kıe alır keıde qoldan sartıldadı,
Yıjr vırjn-vırj alqımdadı.
Köterır çambasqa alır sılteskende,
Arıq vor valtırlar çarqıldadı.
Qılın top köz almaıd vıluandardan,
Kıtetjn kyresse de atqanca tarı.
Dııldar qıqı menen köteredj,
Çılqıtın dırtırjnen sıqanda çarı.
Vır kezde vala qattı aıqai saldı,
Vır jstı kıtkendeı top tına qaldı,
Sereıtır sıraqtarın ölgen çandı,
Qaranı çerden jlez çılır aldı,
Tımaqca döngelentır aındırdı,
Yıjr, serendetır vır az çırdı,
Sol voida qımdıauqa keltırmesten,
Tılaqtai tars etkızır çerge ırdı.
Balaqa toptıqan el qırmıt ettı,
Aıqıl ar qıınıtı kökke çettı.
Toı bastar vala çaqın çırgen çıgıj
Qoltırtar öz toına alır kettı.

Ç. Saın

EKJ ØLEN

I

Çyryp kettj ças çygjt
Armiada, mjnır voz.
«Çolıñ volıñ, çarım!» — der,
Qaldı tüğr qaraköz...

Øttj kynder, ças çygjt
Çarqyldağan ças caqta
Çauınger volır, çasanır,
Çyr alısta zastavta.

Azdan berj ças çygjt
Añsar vır qavar kytedj,
Qavar çoq, vıraç vır kynnın
Arıñnan vır kyp øtedj.

Damılsız, dolı vosasa,
Barqıe-aç ol rostaça.
Ørine, ondai çyrısj
Çaqraidı keıvır dosqa da.

Çarq tynde ças çygjt
Ormanda kele çatadı.

Aıça qarap, kjdırjır,
Alıñ oiça vatadı.

Çarq tynde ças çygjt
Çyredj øzen voıñda,
Açadı sudai sıldırar,
Tøttj armandar oıñda.

Sudıñ sılı nırına
Ai søulesjn qosadı.
Çarq tynde ças çygjt
Çarınan qavar tosadı.

Qaitı çygjt çaqadan,
Keljptj qavar, sılı çar
Qavarynda qısqaca
Derıj: «Løtcik ılın var».

II

Balalar көр elımjzde,
Vırj sever, vırj mergen,
Çyzgen vıjım tenjzjnde,
GTO — qa da norma vergen.

Çyırjk emen esepke onca,
Tausa almasrıñ tegjs sanar.
Jeterjnde vızdın Mıca,
Batır Saca, sekist Marat.

Çastar ças, qıraq çan,
Batırlyqqa çan qımar,
Bırjnın de øzjne tın,
E! tañqalar erljg var.

Tyrlj arman, tyrlj tjeu
Bolsadaç dynieden.
Olardaç sezjm vıreu —
Tuqan eldj syiu degen.

«Paida voladı, aıtç, peden
Syiu degen sol zor sezjm?» —
Der sırasa vıreu menen,
Daıñ oqan aitar sözjm:

Vjem, sovet balaları
(Øzjm onın kuazımnı)
Tua sala, aladı onı
Aqsytjn anasınır.

T. Avdaxmanov.

MƏŃGJ ESTE

(KIROVQA)

Qan maidanda tar çauımen kyrestjn,
Qayıspadıñ, maıspadıñ, tjrestjn.
Ağarısır adam zattın çauımen,
Açır çeñdın, çeñjmedjn, sjrestjn.

Deneç berj çaralır eñ qırıstan,
Øtkjr edjn almas çyzdj qırıstan,
Baçıt vaçın øpermekke qalqqa
Çaularmenen ec taimadıñ ırıstan.

Vırlıgj ucjn kyresjr eñ qalqın
Serjgj edjn Stalindeı alırın,
Vırj edjn vatırlardıñ eljme
Ornatıç məngj vaçı çarqın.

E! ucjn kyresken er egeste
Qalq çauın quqan edjn kelmeske,
Revolutsia kemengerj tas tylek,
Batır, cecen Sergei Kirov məngj este.

T. Soracev.

Surette: Sergei Mironoviç Kirovın valıqarıñmen vırge çyrge kezj.

САХМАТ

Европада араптар әкелген сахмат ойыны, XVI-XVII ғасырда ел-елге кең қайыла вастаидь. Әсіресе, Испания мен Италияда көр тарайды. Бұл ойын енді тек патша сарайында қана ойналмайды, бүкіл қала құртысылағын ағасына қайылады, суікті ойында айналады.

XVI ғасырдың орта сөйінде, Испания адамь Rini Lopes сахмат ойынын теориясы мен техникасы қөйінде вјрјнсј кјтар қазадь. Ол, сахмат ережелерјн қасандь, ойыныларда көрнектј нұсқадь беруге тырысды.

1575 сь Madrid қаласында вјрјнсј қалқаралық сахмат турнирј (ойын, қарғыс) вольды. Төрт-ақ ойын қатынасыды. Вјрақ, қатынассылардың аздығына қарамай, бұл турнир сахмат тарихтағы ең вјр елейі уақыда вольдан еді.

XVII ғасырдың бас кезіндегі сахмат ойынын ең көрнектј тұлқасы Dçoakino Greko (Italia) еді. Осы қасыр қана келесі қасыр Европада ұзақ соғыс вольдан кез еді. Сондықтан сахмат ойынын дамуы уақытса тоқтар қалады.

Бұл кездің сахматтағы ойын франсуз музиканты Франсуа Филдор (1726 — 1795) вольатын. Ол, ескімен қөйілмеі, өмірден теңдессіз өткен ойын еді. Филдор сахмат ойынына зор өзгеріс енгізді. Ол, өзине дейінгі вольр келген, тәуекелге вей вайлар, оғынсыз

савын қасаудың оғына, тұлқыс рет ойынды вейгјл әдіспен, айламен, планмен қыргјзудј ұсынды.

XIX ғасыр васында Ватыс Европаның әдебиеті мен іскүстүөсында «романтизм» деген өктемдік қыргјзеді. Романтизмде құрғақ қалқы құлас ұғысылық, әлде ненің арқағында қасығыр тұрған әсемдікке, көркемдікке ұмтысылық вар еді. Осыдан келіп өкөнді аңсау, кесегјннің алдына васы іскүлік туатын. Сол романтизм сахмат ойынын дамуына да әсеріні тигізді. Өз заманында Филдор ұсынды ертүлікпен, айла-амалмен қөйі сьртқа тейледі. Сахмат қөйінде қайта ойнаған Италия мектеві оғын оғын васыды. Көнеттен савын қасандь, фигуралық құрған ету, ойнавастан тәуекелге вей вей — бұл мектептјн васы ерекшеліктері еді.

Бұл мектептјн көрнектј өкілі франсуз Луі Лавурдон (1795 — 1840 с.) еді. Ол да, Филдор секілді, өмірінде ескімен қөйілмеген, әлемнің чемпион атаңдан адам еді. Ол, ақысын чемпион Мак-Доннел мен вей рет ойнар, вейінде де ұтқан. (1834 — 1835 сьларь). Лавурдон вјрјнсј «Palamed» атты сахмат қурналы сьқарды.

XIX ғасырдың орта сөйінде сахмат ойын Европада қоғамды өсу дәрежесіне қөтөді. Бұл ойынның вјрнесе

сөйлері сьқарды. Лондон қаласы әлемнің сахмат астанасына айналады. 1851-сьлы Лондонда тұлқыс қалқаралық ең үлкен сахмат турнир өткізіледі. Оған әлемнің күчті ойынылар қатынасыды. Бұл тұрғыда вјрјнсј оғында математика оғытысы, немес ойынысы Adolf Andersen іе вольды. Andersen Лавурдонның ойын стиліне суіенуі еді. Ол осы мектептјн ең көрнектј өкілі, ол қатты савын қасандь үсін фигураларды ретмен құрған ете отьырады, қасын қөйе вјлүсі еді.

Оған кейінгі сахмат тарихындағы ең вјр елейі адам Павл Морфи (Америка) еді. Ол сахмат ойнауды он қасында үйренді. Үс қылдан соң қөйілкі сахматистерді сөйнен қөйе вастады. Ол, 1858 сьлы, қығма вјр қасында, Европада келіп, қасы деген ойынылардың вјр талаын қөйеді. Соның ісінде ол Andersendj де қөйеді. Оғын бұл сарарь қөйс сарарь вольр аяқталды, әлемдегі ең күчті сахматист деген атақ алды.

Вјрақ, сахмат ойынын ол тез айыды, 1864 сьлы қатты наудастаңданнан кейін ол қайты сахмат ойнаған емес.

Морфи мен Andersennen кейін әлемнің сьн чемпиондарының дәуірі вастады. Оғы келесі әңгімеде сөз етеміз.

ВЈЗДІН ФЕДӘ

Вјздің Федә 8-класы оқыды. Ол колхоз құтысына қатысыр, денесі сьпөткен қазды көңілді өткізді. Қаз вольр пьқтыды.

Суретте: Қолқы үйретілген құстарды базарда сатып қығ. (Қығыз SSR, Талас ауданы)

Ол, оқысылардан бригады ұымдастығыр, колхоздың дер кезінде сөйні савыр, қинар алларына көмектесті. Колхоз сөптј масинамен сарқан еді. Феданың атманы — тракторды қығжзе, тоқтата вјлу еді. Осы тјлегјн ол комсомолыс - тракторист Posoxovqa айтты. Тракторист Posoxov Феданың тјлегјн мақұлдап, оғы үйретуге мјндетіне алды. Өзј ынтық Федә сөр саву құтысы аяқталғанса трактористерден тракторды қығжзп, тоқтатуды вјлүмен вјрге, оғын қөйеке вөлектерінің де аттарын, әрвјр құралдардың қандай рөл атқаратынын да қасы үйренді.

Мјне, вјздің Федә осылай тјлегј оғындақанына ете қуанысты. Комсомолыс-тракторист Posoxovтың көмегіне риза. Осындай көңілді, қуанысты қалыппен ол саваны келіп кјрјстј. «Көлекте тракторист вольр сьқармын», — дейді вјздің Федә. Оғын бұл тјлегј ете оғынды тјлек.

Мектеп балалары колхоз васырмасынын алдына алдындағы қазда қас трактористер күрөгјн ұымдастыруды талап етп қолы оты.

Q. Qürmanqaliev

„Pioner“ jurnalynyň 9-nomernjnde wasylojan oňmysty esertij çauary. Çauary çybergen Aıtaxanov Qarçan (Qyzy orda).

АQАC ІSІMERJNE ÇÄRDEMDE-SJNDER

Bjr kjsj aqac isjmerjne kjejkrek vjr taqtai ekeljr verdj. Onyň formasъ mь-na surette kersetjlgendei edj. Äkelgen kjsj osъ taqtaıñnan tört teň vürьсь—kvadrat taqtai çasap verudj ötjndj.

Bjraq, taqtaıñmь ekjden artьqqa vөлme, çana vөлjgendegj ekj çaqь vjrne-vjrij qııyr qoiqandai teň vol-sьñ, esvjr kesjndj çalmasıñ, — dedj älgj kjsj.

Oı kjsjnj qoiqan çarttarьñ vülçьt-pastan, vül taqtaıdan kvadrattь qalai çasaimьñ dep aqac isjmerj üzaq oı-landy. Bjraq ijnjne keltjre almadь.

Balalar, aqac isjmerjne çärdemde-sjnder. Osъ taqtaıdy kvadrat çasarlyq-tai, teň etjr ekjge qalai vөлuge vola-dь? Çauartarьñdy çurnal ädrjsjne çy-berjñder.

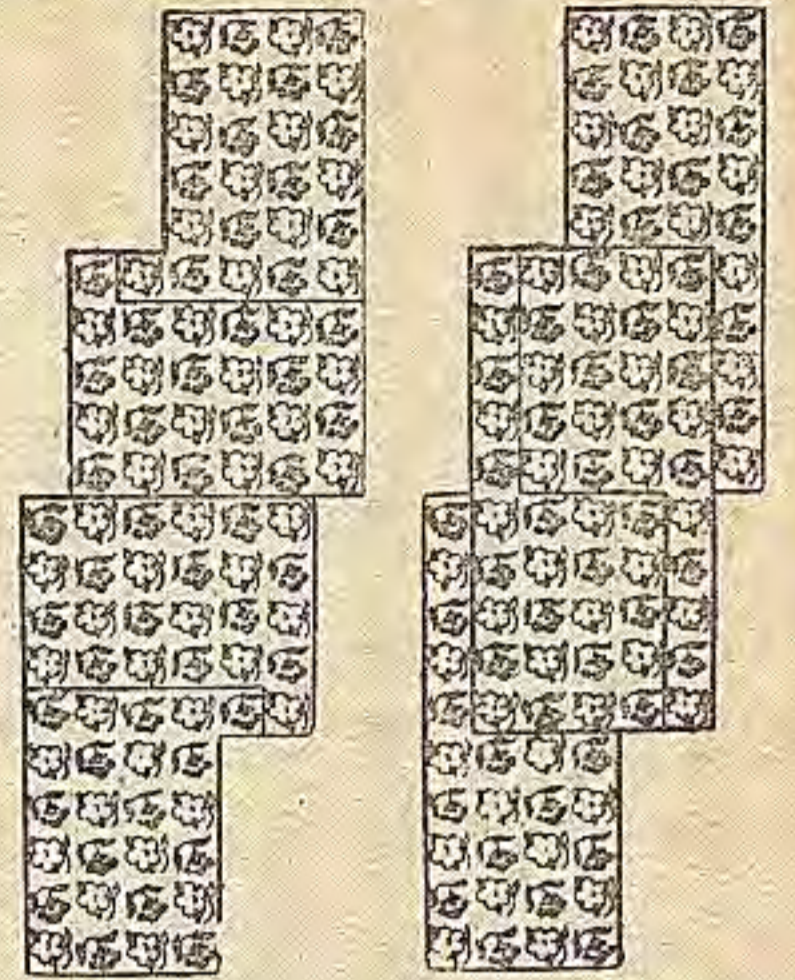
Al. Xaskin.

* *
*

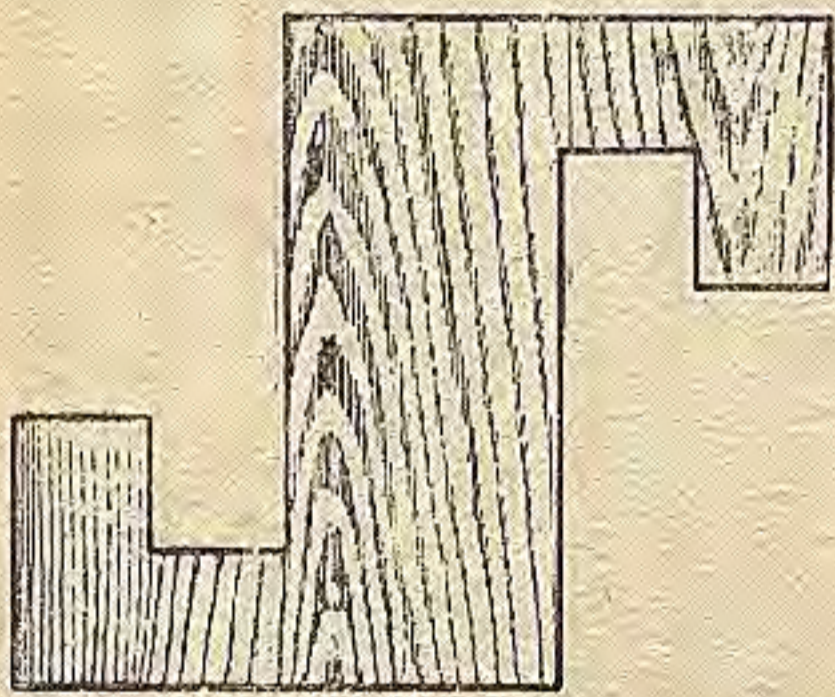
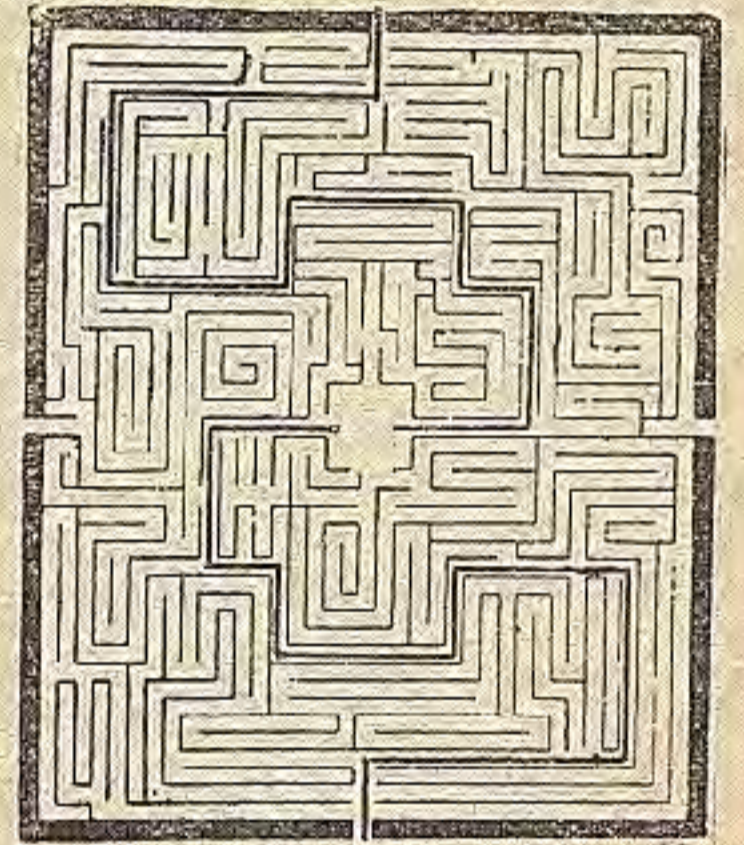
ÇÜMBAQ

Ogьstьñ qai çazucьsьññ vаgьñç go-mandarьññ atь «O» ärijnen vasta-lady.

Çümбақты çyberucj: Quatov.

„Pioner“ jurnalynyň 11-nomernjnde wasylojan Lavirintjñ çesuj.

Yi төbesjnde karniz, al edenge neljkten çtek çasaidь?

Golland pecjn yidjn tykrijne ornataьñ, al ortakь otoplenie-njn batareılarьñ yidjn çavьroa vetjne qoiatьñ sevesj neljkten? Batareıa tarmaqtarьñ, tırvaça üqsatьr çumьr çьr çasamai, çyñь etjr çasaitьñ neljkten?

Yidegj suretterdjñ eñkeitjr ijnetjn sevesj neljkten?

Әue çavьñь bastalojan naqь-ta көk säule çoldanьlatьñ neljkten?

Esjk tütqasьññ esjk erneujne sьrtqa qarai imek volatьñ neljkten?

Qьsqa qarai ekj çavat tereze-lerdjñ jckj çavatьñ sьlap, sьrtqь çavatьñ nege sьlamaıdy?

Vөлmenj, vjroçana yлken lam-ramen çarьq etrei, vjñnese lam-palarьñ çarьq etejñ sevesj ne?

Çana sьlanojan yidjn, sьlanь kepsede, ämьqь tartьr turatьñ neljkten?

NE BASTYQ, NE BASAMYZ

Vjr cыды 6tkjzдж, җаңа җыла кј-гјстјк. Агтымыз асық, алдымыз даңғыл. Әҗептәујг јsjmjz ваг, алдағымыз оданда зог. Агтымыз мақтан, алдымыз қуаныс.

1940-җыл тарихи уақиғаға өте ваи җыл. Елјmjзде јгј-јгј уақиғалар вольд. Бұл җонде, ең алдымен вјздјң ұлы отанымызға җаңа республикалардың қозылауыны аиту керек.

Вјғақ, сондаи тамаса уақиғаларды јле-сала оқуыларымызға җеткјзјр отыра алмады. Мұнын васты себевј — қағаздың тарсы вольт, җурналдың уақытында сығарылауы, җана көлемјнјң кеиде қысқартылыр отырылауы. Бұл җерде мынау есте вольт: Вјз әгвјг кырделј уақиғады сөз қылағанда ең алдымен сонь көркем әдебиет тјлјмен җеткјзуге тырысамыз. Қавар җазу, хроника васы, вјздјң җурналға вұл онса ылайықты вольт отырмайды. Мұны сјздер газеттерден де оқысыздар. Сондықтап, вјз онь өлеңмен, осеркпен, әңгјмемен аитуымыз керек.

Візіл җылы вјздјң ақып җазуыларымызға вјг қозғалу салған нәрсе ВЛКСМ Орталық Комитетјнјң X пленумы. Осы пленуммен кейін вјздјң вјг қыдығы җазуыларымыз балалар үсјн әҗептәујг нәрселер вердј. Олардың кейвјгеујн вјз җурналымызға васыр та сығарды.

Осы җылдың васында вјз оқуыларымыздың алдына әнкет ұсынды. Ғылым аитаық, балалардың кейвјгеулерј өздерјне арналмаған җамап нәрселердј мақтасты. Кейвјг мүқалјмдер де сол сөздј қостадь. Аита кету керек, вұл, балалар әдебиетјнјң ерекшелгјн тусјне вјлмегендјк. Сондаи-ақ, вјздегј васты кемсјлјктјң вјрј, вјздјң ақып, җазуыларымыздың редакцияға әкелјр, ұсынатын сығармаларының көрсјлгј, балаларға ылайықты вольт отырмайды. Кеиде ондаи ылайықсыз нәрселер васылыр та җыр. Бұл кемсјлјктј вјз вјрте-вјрте җойыр кедемјз. Сондаи-ақ, балалардың вјзге җыберетјн өлеңдерј де, әңгјмелерј де ылаи җалпылама, газеттердегј өлеңдерге ұқсас, үлкендерге ылайықты вольт кедеј. Өздерјнјң җақсы вјлетјн, көгјр җырген нәрселерјн җазвай, алыстауыны, кесек нәрсенј җазатындық ваг. «Менјң әкем етјкесј», «Менјң арап сауыпыс» іа вольтаса «Кролик», «Тауық», «Өзен», «Терезе» деген сияқты нәрселердј җазыр җыбер-

ген балалар өте аз. Ғалпылама вопр, вүгүн аитылыр җырген мәселелердј җазадь да «васыды» сүраидь. Вүндailerдың көвјн васырады.

Візіл васындарымыздың јејнде, оқуыларымыздың ұнатқан нәрселерјнјң јејнде мыналар ваг: «Комсомол магістралы», «Сурет», «Сын пионер», «Екј саяғат», «Армансы адам», «Ленін туралы әңгјмелер», «Латип җалғай», «Ерлјк туралы» җана 11-нөмерден вастар васы васталған «Темјр җана онь командасы» сияқты повес.

Осындаи тәујг нәрселер васыақ, мылҗың поэма, җамап әңгјмелер де васыды, вјғақ, осынын вагыдында алдағы җылда васыақ ете отыруға вјз мјндеттјmjз.

1941-җылы җурналымызда не васылмақ? Мұны кесјр-пјсјр аиту қып. Әйтседе, «Темјр җана онь командасы» җана «Екј җаз» (Ој. Слановтјкј) повестерјн васыамыз. Ә. Тәҗбаевтың аңылы туралы өлеңдерј, А. Тоқтағамбетовтың пјесесјн, X. Бекқоҗиннјң Соған Уалиханов туралы осеркјсј, Наурызбайдың җас сағы туралы поемасы, Ә. Есмәмбетовтың «Ләткитјң әңгјмесј», «Сыр воындауысы», S. Мацақовтың «Семеи җастары» атты әңгјмесј, А. Темјрҗановтың Балхас-Қоңырат туралы поемасы, Т. Ғароковтың, Ғ. Сайыпның, Б. Адамбекөвтың тағы васыақ җолдастардың сығармаларыны васырадымыз.

Композиторлар Хамиди, Ғүванов, Ерзакович җолдастар да җурналымызға ат салысыр отырмақ.

Ғурналда мынандаи вөлјмдер вольтмақ:

«Вјздјң республика», «Соқыс искусство», «Тамаса адамдардың өмјрј», «Вјздјң түрмыс», «Вјздјң әп», «Отгәдтағы әңгјме», «Вјздјң сақна», «Вјздјң кјтарқана», қылым таралары, ойындар тағы васыалар.

Оқуыларымыздан сүраитынымыз: тағы да қандаи вөлјмдер асу керек, қандаи мәселелердј васыды тәујг көредј, сондаи-ақ өздерјнјң мектептерјнде вјздјң җурналымызды җаздытыр алдыруға мүгындық вольт. Ал, җурналдың җылдығы алты-ақ сом.

Балалар, өздерјнјң түрмыстарың җаылап қат җазыр түрғындар, вјздјң җурналымыз җонјнде пјкјрлерјндј вјлдірјр түрғындар.

